

תלמוד בבלי המבואר

מתיבתא

עם
ביאורי הגמרא, רש"י ותוספות
ילקוט ביאורים
אליבא דהלכתא, פניני הלכה
תמצית הדף וכפתור ופרח

מהדורת זכרון משה

מאימתי פרק ראשון ברכות

משנה

פרק ראשון - מאימתי

מסכת ברכות עוסקת בעיקרה בדיני קריאת שמע, תפילות וברכות, והמסתעף מהם, והיא כוללת ארבעה עניינים עיקריים: א. דיני קריאת שמע וברכותיה. ב. דיני שלושת התפילות, שחרית מנחה וערבית, ותפילת מוסף. ג. דיני ברכות הנהניא. ד. דיני ברכות ההודאה והשבח. מסכת זו נקבעה בראש המסכתות משום חשיבותם של העניינים בהם היא עוסקת, כקריאת שמע שיש בה מיסודות האמונה (יחוד ה' וכדומה), ומשום שענייניה נוהגים בכל יום.

פרק זה עוסק בדיני קריאת שמע וברכותיה, ומתבארים בו שלשה עניינים: א. זמני קריאת שמע בערבית ובשחרית. ב. אופן הקריאה. ג. הברכות שיש לברך לפני קריאת שמע ולאחריה. כמו כן מתבארים בפרק זה דיניה של מצות זכירת יציאת מצרים בכל יום.

נאמר בתורה בפרשת שמע (דברים ו ז) 'וְדַבַּרְתָּ בָּם וּגְו' וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ'. חכמים למדו מפסוק זה (לקמן י) שיש לקרוא קריאת שמע פעמיים ביום, בזמן השכיבה [קריאת שמע של ערבית] ובזמן הקימה [קריאת שמע של שחרית]. ומכיון שאין הדבר ברור אימתי זמן השכיבה וזמן הקימה, הוצרכה המשנה לכאורה. משנתנו עוסקת בזמני קריאת שמע של ערבית.

המשנה מבארת אימתי מתחיל זמן קריאת שמע של ערבית: **מאימתי קורין את שמע בערבין** - ממתי חל זמן חיוב קריאת שמע בכל ערב. **משעה שהכהנים אוכלים בתרומתן**. באמרי נועם (ד"ה משע) ביאר, שאכן אין הכהנים אוכלים בשעה זו, משום שאין לאכול קודם קריאת שמע, כמבואר בגמרא (להלן ד). אולם הצ"ח (ד"ה משע) כתב, שיתכן שמותר לכהנים לאכול תרומה קודם קריאת שמע, כיון שאכילת תרומה היא מצוה, כעבודה במקדש. ובתפארת ישראל (י"ח א"ח ג) ביאר, ש'נכנסים' היינו נכנסים לעיר, שכן בזמן התנאים היו המקואות מחוץ לעיר, והיו הכהנים קוראים את שמע בדרך כניסתם לעיר, וכשנכנסו מיד היו אוכלים בתרומתם. ביאור שלישי כתב בשפתי חכמים (ד"ה נמקן), ש'נכנסים' פירושו נכנסים מטומאה לטרה.

הש"ס, ע"ן ע"ג. והג"ר"א (מש"ל ו ט) כתב שתחילת הלילה נקרא 'ערב', על שם שבזמן זה מעורבים היום והלילה [וראה עוד בענין זה ברש"י ורמב"ן (שמות י ז), ובספר ביאור שמות הנרדפים שבתנ"ך (ע"ן ל"א)].

יד. **המפרשים** עמדו על לשון התנא, שנקט 'משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן', ולא נקט 'משעה שהכהנים אוכלים בתרומתן'. באמרי נועם (ד"ה משע) ביאר, שאכן אין הכהנים אוכלים בשעה זו, משום שאין לאכול קודם קריאת שמע, כמבואר בגמרא (להלן ד). אולם הצ"ח (ד"ה משע) כתב, שיתכן שמותר לכהנים לאכול תרומה קודם קריאת שמע, כיון שאכילת תרומה היא מצוה, כעבודה במקדש. ובתפארת ישראל (י"ח א"ח ג) ביאר, ש'נכנסים' היינו נכנסים לעיר, שכן בזמן התנאים היו המקואות מחוץ לעיר, והיו הכהנים קוראים את שמע בדרך כניסתם לעיר, וכשנכנסו מיד היו אוכלים בתרומתם. ביאור שלישי כתב בשפתי חכמים (ד"ה נמקן), ש'נכנסים' פירושו נכנסים מטומאה לטרה.

טו. **בהן שנטמא וטבל נקרא 'טבול יום'**, ואינו אוכל בתרומה עד עת צאת הכוכבים הנקראת 'הערב שמש'. גמרא (נחמקן ע"ה), ימות עד:.

נ"ט. **התנא 'בתרומתן' ולא 'בתרומה'**, כבדי ללמד שמדובר באופן שהתרומה מוכנה לאכילה, ואין צורך עוד להתעכב בהכנתה, ולפיכך הם נכנסים לאכולה מיד בצאת הכוכבים [ישאם היתה צריכה הכנה לא היו נכנסים לאכולה עד לאחר צאת הכוכבים]. תוספות יום טוב (פ"א מ"ב). וראה ביאור נוסף באמרי נועם (ד"ה נחמקן).

סז. **זמן 'צאת הכוכבים' הוא כאשר נראים שלשה כוכבים (ש"ח לה):** הגמרא (ס"ז) מבארת שאין הכוונה לכוכבים גדולים הנראים גם ביום, ולא לכוכבים קטנים הנראים רק בהמשך הלילה, אלא לכוכבים בינוניים. מאחר ואין הכל בקיאים מה הם כוכבים בינוניים, על האדם להתמתן עד שייראו שלשה כוכבים קטנים. ביום המעונן בו לא ניתן לראות כוכבים, עליו להתמתן עד שישער בכיורו שכבר היו צריכים הכוכבים להראות. תלמידי רבינו יונה (להלן ע"ג ד"ה ו"ה).

כ"ב. **המאמרי (ד"ה פ"א ט"ז) על פי הירושלמי (פ"א ב"ה) [לפי גירסתו], שצריך שייראו שלשה כוכבים סמוכים, ופירש שהכוונה היא שאינם רחוקים מאוד זה מזה.**

יז. **רש"י (ד"ה ע"ד ט"ז)**. בזמנו של רש"י נהגו לקרוא קריאת שמע ולהתפלל ערבית מבעוד יום. רש"י (ס"ז) מקשה על כך, שהרי מבואר כאן שהקורא קריאת שמע קודם צאת הכוכבים אינו יוצא ידי חובתו. והוא משיב [על פי ברייתא שהובאה בירושלמי (פ"א ב"ה)], שאותה קריאת שמע שקראו קודם הלילה לא נאמרה לשם מצות קריאת שמע, אלא רק כבדי לעמוד לתפילה מתוך דברי תורה, ואכן אין יוצאים בה ידי חובה. רש"י מוסיף, שכיון שכן חייבים מתפללים אלו לחזור ולקרוא קריאת שמע פעם נוספת לאחר צאת הכוכבים. והוא מסיים, שאדם הקורא קריאת שמע שעל המיטה יצא בה ידי חובה זו, אף על פי שקרא רק את הפרשה הראשונה [וראה ברא"ש (פ"י ב), ובתלמידי רבינו יונה (ד"ה ומק), ובראשון לציון (ד"ה מ"א), אודות הברכה שיש לברך על קריאת שמע זו שיוצאים בה ידי חובה].

בתוספות (ד"ה מאמרי) הקשו על דברי רש"י כמה קושיות, כגון מדוע אין קוראים על המיטה את כל שלושת הפרשיות, וכן מדוע אין מברכים אז את ברכות קריאת שמע, ואין סומכים גאולה לתפילה. ולפיכך הם חולקים על רש"י, וסוברים שאכן יוצאים ידי חובת קריאת שמע באותה קריאה שמעבד יום. את שיטתם זו ביאר בשני אופנים: א. בשם רבינו תם כתבו, שהנהוגים כן פוסקים כרבי יהודה (לקמן ט), הסובר שזמן תפילת מנחה הוא עד 'פגל המנחה', והיינו שעה ורבע לפני השקיעה, ולאחר מכן מתחיל זמן תפילת ערבית, ולדעתו אף זמן קריאת שמע של ערבית הוא מפגל המנחה, ושלא כדברי משנתנו. ב. בשם ר"י כתבו, שהנהוגים כן סוברים כאותם תנאים שבברייתא לקמן (ע"ג), שמתבאר מדבריהם שתחילת זמן קריאת שמע הוא קודם צאת הכוכבים, ושלא כדברי משנתנו. והרא"ש (ס"ז) הוסיף בזה, שסמכו על אותן דעות מתוך הדחק בלבד, משום שהציבור מתקבצים לתפילת המנחה, ואם היו צריכים להתמתן עד צאת הכוכבים היה כל אחד הולך לביתו ולא היו מתקבצים שוב להתפלל ערבית בציבור. ובשיטת רש"י ראה עוד בתלמידי רבינו יונה (ד"ה מ"א), ובפני יהושע (מס' פ"א ט"ז).

א. **דינים** אלו נתבארו בעיקר בשלושת הפרקים הראשונים.
ב. **דינים** אלו נתבארו בעיקר בפרקים השלישי הרביעי והחמישי.
ג. **ברכות** שיש לברך על הנאות שונות, כגון אכילה שתיה וריח. דינים אלו נתבארו בעיקר בפרקים השישי השביעי והשמיני.

ד. **הברכות** שיש בהן הודאה לה' על טובותיו, כגון על בניית בית חדש, קניית כלים חדשים וכדומה.

ה. **ברכות** שיש בהן שבח לה', ומברכים אותן על עניינים מחודשים הבאים או נראים לפרקים, כגון ברכים ורעמים, ימים ונהרות, וכדומה. דינים אלו נתבארו בפרק התשיעי.
ו. **מאיירי** (הקדמה לניב הנמיה ד"ה ו"ה א"ל, הקדמה למסכת ד"ה א"מ). וראה ביאור נוסף בדברי הרמב"ם (הקדמה למ"ד זע"ס ד"ה ו"ה ו"ה).

ז. **המשנה** פותחת בדיני קריאת שמע, משום שנאמר (מגילת ק"ה י) 'ראשית חכמה יראת ה'', ועל כן בראשית דבריה היא עוסקת בקריאת שמע, שיש בה קבלת עול מלכות שמים ויראת ה'. פסקי ריא"ו (ה'ל' א' א"ח טו). ובש"ת הר"ם (מדינת נט"ף ס"ה, ד"ה מאמרי) ביאר, שפתחה המשנה בקריאת שמע של ערבית משום שהיא המצוה הראשונה שמתחייב בה האדם כשמוציא לגיל מצוות, שהרי הוא חייב בה מיד בתחילת הלילה כשנעשה בן שלש עשרה.

ח. **ראה** בגמרא (להלן מ"א). שיש אומרים שחובת קריאת שמע אינה אלא מדרבנן, וכוונת פסוק זה היא לחובת לימוד תורה בבוקר ובערב.

ט. **אי"ו** היה נאמר שיש לקרוא קריאת שמע 'בבוקר ובערב', לא היה מקום לשאול מאימתי קורין את שמע בערבית ובשחרית, שהרי הדבר פשוט שהלילה מתחיל בצאת הכוכבים והיום מתחיל בעלות השחר, שנאמר (נמיה ד טו-טז) 'ואנחנו עושים במלאכה וגו', מעלות השחר עד צאת הכוכבים וגו', והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה, ולמדו חכמים (להלן ע"ג) מפסוק זה, שהזמן שעשו בו מלאכה, שהוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, נקרא 'יום', ושאר הזמן נקרא 'לילה'. והגידון אודות זמני קריאת שמע הוא משום שהתורה תלתה את זמני הקריאה 'בשכיבה ובקימה', ולא בבוקר ובערב. מאירי (ד"ה פ"א ט"ז). וראה עוד בשאגת אריה (פ"י ט), הסובר שפרשה שלישית של קריאת שמע (שחייבה משום זכירת יציאת מצרים) אינה תלויה בזמני שכיבה וקימה, אלא בזמני יום ולילה, עיי' שם בטעם הדבר.

י. **המשנה** הבאה (לקמן ט) תעסוק בזמני קריאת שמע של שחרית.
יא. **ענין 'קריאה'** מתפרש על ארבעה אופנים: א. קריאת שם, כמו 'ולחושך קרא לילה' (נחש"ט א' ט). ב. קריאה לעומד מרחוק שיבוא, כמו 'ויקרא לבנו ליוסף' (ש"ס מ"ז ט). ג. קריאה בספר, כמו 'וקרא בו כל ימי חייו' (דברים ז' ט). ד. קריאה בקול לפרסום, כמו 'וקראתם דרו' (ויקרא ס"ד), 'מקרא קודש' (שמות י"ז ט), ועוד. במשנתנו פשוט שאי אפשר לפרש כוונת הקריאה כשני האופנים הראשונים, ואף לא כאופן השלישי, מאחר ואין חייבים לקרוא קריאת שמע מן הכתב, כמו שנפסק בשו"ע (א"ח ס"י מט ס"א), ובהכרח הכוונה לאופן הרביעי, והיינו שמוציא לקרות פסוק ראשון של שמע בקול, כדי לעורר את הכוונה. תפארת ישראל (י"ח א"ח ט).

נקט התנא בקריאת שמע 'קורין', בלשון רבים, לעומת דבריו בקריאת המגילה בפרקים (מגילה ג). בה נקט לשון יחיד, 'מגילה נקראת', משום שבמגילה יכול אדם אחד להוציא את הרבים ידי חובתם, ואילו בקריאת שמע חייב כל אחד לקרוא בעצמו. ריטב"א (מגילה ג. ד"ה מגילה) על פי הירושלמי (נחש"ט פ"ג א"ג). כיוצא בדבר ביאר בשנות אליהו (פ"א מ"א ד' קורין). מדוע בברכות קריאת שמע נקט התנא (לקמן ב') 'מברך' בלשון יחיד, ואילו בקריאת שמע נקט 'קורין' בלשון רבים, משום שרק בברכות קריאת שמע יכול אדם להוציא את חבריו, ולא בקריאת שמע עצמה. אמנם דעת השאגת אריה (פ"י ו ד"ה מ"א מ"א ט"ז) שאדם יכול להוציא את חבריו גם בקריאת שמע ולא רק בברכותיה, ובמשנה ברורה (פ"י ס"א ק"מ) הביא שכן סוברים רוב האחרונים. וראה בחשק שלמה (ד"ה מאמרי) מה שכתב בזה.

יב. **נקט** התנא 'בערבין' לשון רבים, משום שיש שני זמני ערב, הערב הראשון הוא אחר חצות היום, משינטו צללי ערב, והערב השני הוא אחר שקיעת החמה [והזמן שביניהם נקרא 'בין הערביים']. זמן קריאת שמע הוא לאחר שני ערבים אלו. שנות אליהו (פ"א מ"א מ"א ד"ה זע"ע). אולם הגירסא במשנה שבמשניות היא 'בערבית'.

יג. **'ערב'** הוא הזמן שאחר ביאת השמש, ונקרא כן משום שבזמן זה מתחיל לשרור החושך, שבו אין אדם מבחין בין דבר לדבר והדברים 'מעורבים' בעיניו. רד"ק (פ"א ט"ז).

מאימת פרק ראשון ברכות

חצותי^ט. אמר ר' יהודה רבן גמליאל, אם לא נעלה עדיין עמוד השחר תיבין אתם לקרות קריאת שמע גם לשיטת חכמים, שאף הם מודים שזמן קריאת שמע מן התורה הוא כל הלילה.

הוסיף רבן גמליאל ואמר לבניו^י, ולא על מצוה זו של קריאת שמע בלבד אמרו חכמים שזמנה עד חצות, אף על פי שמן התורה מצוותה עד שיעלה עמוד השחר, אלא כפי מה שאמרו חכמים שזמן מצוותה הוא עד חצות, מן התורה מוצותין עד שיעלה עמוד השחר, וחכמים הם שהגבילו את הזמן והקדימוהו לחצות. כך הוא הדין בהקשר [-הקשר] הללבים של כל הקרבנות^{יב}, והקטרת אפרים של קרבן עולה^{יג}, שכאשר נזרק דמם ביום ועדיין לא הוקטרו מוצותין להקטירם כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר^{יד}, ואז, בשעה שעלה עמוד השחר, אם לא היו על המזבח נפסלו בלינה^{טו}. וכן כפי הקדשים הנאמרים ליום אחד, כלומר שזמן אכילתם הוא ביום הקרבתם ובלילה שלאחריו

המשנה מביאה מחלוקת תנאים אימתי הוא סוף זמן הקריאה^{יז}: זמן קריאת שמע של ערבית נמשך עד סוף האשמוזה [-המשמרת] הראשונה משלש המשמרות שבליילה^{יח}, דהיינו עד שליש הלילה, אבל לאחר מכן אין זה זמן שכיבה^{יט}. אלו הם דברי רבי אליעזר^כ. וחקמים חולקים, ואמרו שזמן הקריאה הוא עד חצות הלילה^{כא}. רבן גמליאל אומר, זמן הקריאה הוא עד שיעלה עמוד השחר - עד שיאירו השמים במזרח^{כב}, כלומר עד סוף הלילה, משום שכל הלילה נחשב זמן שכיבה^{כג}.

המשנה מביאה מעשה בענין זה ממנו מתבאר דעת חכמים: מעשה ופאו בניו של רבן גמליאל לאחר חצות הלילה מביא המשתה - ממקום שנערכה בו סעודה^{כד}, ואמרו לו לאביהם, עדיין לא קרינו את קריאת שמע^{כה}, ושאלוהו האם לדעת חכמים [שהלכה כמותם] ניתן עדיין לקרות עכשיו קריאת שמע, אף שכבר עבר זמן

ושלא כדעת רבי אליעזר הסובר שאינו אלא עד סוף האשמורה הראשונה, אבל במה שנחלק רבן גמליאל על חכמים שעשו סייג לקריאה עד חצות, בזה הלכה כמותם ושלא כדבריו, לפי שהלכה כרבים נגד היחיד. בית יוסף (א"ח לה ס"ג ד"ה ומשמע). ובביאור הלכה (פי לה ד"ה ומה) ביאר בדעת הרמב"ם (קריאת שמע פ"א ה"ט) שחכמים ורבן גמליאל לא נחלקו כלל, שכן מה שאמרו חכמים לקרוא עד חצות כוונתם היא שכן יש לנהוג מדרבנן, ואילו מה שאמר רבן גמליאל לקרוא עד שיעלה עמוד השחר כוונתו היא שכן הוא עיקר דין תורה. וראה עוד בהערה להלן בשם הבי"ח.

כט. פאומר, האם חכמים נחלקו עליך מעיקר הדין, שאתה סובר שבשכבך היינו כל זמן שכיבה, והם סוברים כרבי אליעזר שבשכבך פירושו בשעה שבני אדם הולכים לשכב [אלא שרבי אליעזר סובר שזמן זה הוא רק עד סוף האשמורה הראשונה, ואילו חכמים סוברים שבני אדם הולכים לשכב עד חצות], ואם כן אין תועלת בכך שנקרא עתה את שמע אחר חצות, משום שהלכה כמותם ושלא כדבריהם, או שמא חכמים סוברים כמותך, שמעיקר הדין זמן קריאת שמע הוא במשך כל הלילה, ומה שאמרו שמתור לקרותה רק עד חצות הוא משום סייג בלבד, ואם כן באופן זה שנאסרו ולא קראנו עד חצות אף לדעתם אנו חייבים לקרוא אחר זמן זה. גמרא (למנ"ט ע"ג) ורש"י (שם, ד"ה רבנן ד"ה טו).

ל. משמע מדברי המשנה, שלדעת חכמים הקורא את שמע אחר חצות יצא בדיעבד. וכן כתב הרשב"א (נפן ד"ה ממני, להלן ט. ד"ה וני), שמה שאמרו חכמים שקריאת שמע עד חצות אין זה אלא לכתחילה [ואילו רבן גמליאל חולק וסובר שאפילו לכתחילה מותר להתעכב עד עלות השחר, וכמו שכתב רש"י להלן (ג. ד"ה טו)]. אמנם דעת תלמידי רבינו יונה (ד"ה ומה) בשם רבם שלדעת חכמים הקורא את שמע אחר חצות לא יצא אפילו בדיעבד, משום סייג, ואילו לדעת רבן גמליאל יצא בדיעבד. וכתב הב"ח (א"ח סי' לה קס"ו), שלפי שיטה זו יש לפרש דברי רבן גמליאל באופן אחר, שלא נחתיך לומר לבניו שיכולים הם לצאת ידי חובתם אף לדעת חכמים, אלא כוונתו היתה שכיון שלא נחלקו עליו חכמים אלא משום שעשו סייג לדבר, על כן מסתבר יותר לפסוק כשיטתו, שכן משום סייג אין לאסור בדיעבד. ובדברי דוד (להלן ט: ד"ה ולענין ביאר, שבני רבן גמליאל היו אנוסים, כמבואר ברש"י (למנ"ט ע"ג, ד"ה טו), ובאופן זה מודים חכמים שאפשר לקרוא לאחר חצות. וראה שיטה נוספת בתלמידי רבינו יונה (ד"ה ומה), הסוברת שלדעת חכמים ניתן לקרוא את שמע אחר חצות, אך ללא ברכותיה.

לא. כן מבואר בגמרא (למנ"ט ע"ג), שהדברים הבאים הם המשך דברי רבן גמליאל.

לב. רש"י (ד"ה מניח). והיינו כל הקרבנות חוץ מעולה, שחלבם מוקטר על המזבח וכשרם נאכל לבעלים או לכהנים.

לג. רש"י (ד"ה אגריס). העולה מוקטרת כולה על המזבח, ואין לכהנים ממנה אלא את עורה.

לד. היינו שמצוותם נמשכת והולכת כל הלילה, אולם לכתחילה ודאי צריך להעלותם ביום ההקרבה עצמו, כמבואר בפסחים (ט:). שושנים לדוד (פ"א ט"א). מפשטות דברי המשנה משמע, שגם לגבי הקטר חלבים ואברים גזרו חכמים לעשות לכתחילה רק עד חצות. וכן היא דעת הרמב"ם (מעשה הקטנות פ"ד ה"ג), והתוספות (פסחים ק: ד"ה אה). וביאר המאירי (ט:), שאף על פי שהמשנה במגילה (כ:). סתמה וכתבה שהקטר חלבים ואברים נעשה כל הלילה, מכל מקום אנו למדים ממשנתנו שלכתחילה יש לעשות זאת קודם חצות. אמנם דעת רש"י (ד"ה טו) היא שלא גזרו חכמים להקטיר חלבים ואברים עד חצות, ולא נקט רבן גמליאל ענין זה כאן אלא כדי ללמד שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה, כמבואר במסכת מגילה (ט:). ובטעם הדבר שלא גזרו בזה חכמים, כתב המאירי (ד"ה הקטר), שכיון שכהנים וזריזים הם (צ"ה ט). לא חששו חכמים שיתאחרו ולא יקטירו עד אחר עלות השחר [והוסיף (ד"ה טו), שאף על פי כן עשו סייג לגבי הנאכלים ליום אחד שאכלו רק עד חצות, אף שאינם נאכלים אלא לכהנים, משום שבבנייני אכילה לא נאמר הכלל שכהנים וזריזים]. והצ"ח (נתיב ד"ה טו, ג"ה ונתיב) ביאר, שכיון שבביטול קריאת שמע האדם חסר קבלת עול מלכות שמים, ובאכילת קדשים אחר זמנם הוא עובר באיסור שעונשו כרת, על כן גזרו בהם לעשותם עד חצות, אבל בהקטרה אחר עלות השחר שאינו עובר אלא איסור לאו בלבד לא גזרו. וראה טעמים נוספים בראש יוסף (נתיב ד"ה טו טן) ובהגהות רא"מ הורוויץ (ד"ה הקטר).

לה. שנאמר (שמות לד טז) ולא ילין לבוקר. רש"י (ד"ה מנזון - האשון). [אך אם היו על המזבח בשעת עלות השחר סובר רש"י שאינם נפסלים, והיינו כפי השיטה הסוברת

יח. פירשנו את המשנה כפותחת כאן פיסקה חדשה, על פי המובא בהערה להלן מדברי הגמרא (ג.), הדנה אם אף הרישא היא מדברי רבי אליעזר, ראה שם.

טו. הליצה מתחלק לכמה חלקים, הנקראים 'משמרות', על כל חלק ממונה קבוצה אחרת של מלאכים, לעבוד בו את ה' ולומר שירה לפניו. רש"י (למנ"ט ג. ד"ה טו). 'משמרת' היינו תפקיד שאדם ממונה לעשות, כמו שכתב רש"י בפירוש התורה, על הפסוק (נמני

ז) ו'שמרו את משמרתו', וזה לשונו: כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי 'משמרת' בכל המקרא ובלשון משנה, כמו שאמרו בבגתן ותרש (מגילה ג.) 'זהלא אין משמרתו ומשמרתן שוה', וכן 'משמרות כהונה ולויה'.

כ. לדעת רבי אליעזר הלילה מתחלק לשלש משמרות, ומאחר ו'לילה' הוא שתיים עשרה שעות [זמניות], דהיינו שמחלקים הלילה לשנים עשר חלקים שוים, בין בלילות החורף הארוכים ובין בלילות הקיץ הקצרים, וכל חלק הוא 'שעה זמנית', נמצא שסוף המשמרת הראשונה הוא אחר ארבע שעות מתחילת הלילה. מה שאמר רבי אליעזר שהזמן הוא עד סוף האשמורה הראשונה, ולא אמר שהוא עד ארבע שעות, הרי זה כדי ללמדנו סימן לזמן זה של ארבע שעות, שכיון שהוא סוף האשמורה הראשונה ניתן לדעת אימתי הוא, על פי הידוע שבסוף משמרה זו משמיעים החמורים את קולם. גמרא (למנ"ט ג.).

כא. לדעת רבי אליעזר 'בשכבך' פירושו בעת זמן התחלת שכיבה, דהיינו השעה בה בני אדם הולכים לשכב. זמן זה הוא מתחילת הלילה ועד סוף האשמורה הראשונה, שכן אין בני האדם הולכים לשכב בשעה שוה. רש"י (למנ"ט ג. ד"ה טו).

כב. בגמרא להלן (ג.) הובאו שתי לשונות, האם התיבות 'דברי רבי אליעזר' נסובות גם על הרישא אודות התחלת זמן קריאת שמע, ודבריו הם מתחילת המשנה עד כאן, או שמא הרישא אינה מדבריו כלל, ולא אמר אלא שסוף הזמן הוא עד סוף האשמורה הראשונה. [אמנם לשתי הלשונות לא נחלקו חכמים על תחילת זמן קריאת שמע שנזכר ברישא, אלא רק על סוף הזמן. ר"ף (ט:)].

כתב רבי שם קלינובר מזלושיץ בספר אהלי שם (לקוטס עמ' קס), שטעם הדבר שזכה רבי אליעזר להיות התנא הראשון הנזכר בש"ס, לפי שהעיד בעצמו (פוסק טו) 'מימי לא קדמני אדם בבית המדרש', על כן נתנו לו שכר מן השמים להקדימו.

ג. דעת חכמים היא שבשכבך פירושו כל אותו הזמן שבני אדם שוכבים על מיטתם, דהיינו כל הלילה [שלא כדעת רבי אליעזר שבשכבך פירושו זמן התחלת שכיבה, ראה בהערה לעיל], אלא שעשו סייג לדבר ואמרו שיש לקרותה עד חצות [כמבואר בהמשך המשנה]. רש"י (למנ"ט ג. ד"ה טו).

כד. עם תום הלילה מתחיל להתנוצץ בשמי המזרח אור השמש הקרבה ובה. חז"ל כינו את הדוגות השונות של התפשטות האור בשמות שונים, כמו 'אילת השחר' ועוד. 'עמוד השחר' הוא הזמן בו מאיר כל מזרח השמים. ראה אמרי נועם (ד"ה טו). זמן עלות השחר שנוי במחלוקת. יש אומרים שהוא שעה וחצי (90 דקות) קודם הנץ החמה, ויש אומרים שהוא שעה וחמש (75 דקות) קודם הנץ, ויש גם דעות נוספות. על כל זאת ראה ברמב"ם (פיה"מ פ"א מ"ב), בתוספות (פסחים י"א: ד"ה אה), ובביאור הלכה (סי' נח ס"א ד"ה כנו, ס"ד ד"ה משעלה).

כה. רבן גמליאל סובר כחכמים שזמן קריאת שמע הוא כל הלילה, אלא שהוא חולק על הסייג שעשו, ולדעתו מותר לקרותה לכתחילה עד עלות השחר. רש"י (למנ"ט ג. ד"ה טו). שיטת אחרת בדעת רבן גמליאל ראה להלן, בהערה העוסקת בביאור דעת חכמים. כו. 'בית המשתה' הוא בית משתה היין. רמב"ם בפירוש המשנה (פ"א מ"ב). וראה בפירוש רש"י על מגילת אסתר (ט ז), שכל סעודה נקראת 'משתה' על שם היין ששותים בה, שהוא עיקר הסעודה. וכתב רבי נתן אב הישיבה (נפישו המשנה טו), שהיתה זו סעודת נישואין. וראה בקול הרמ"ז (טו), שכונת הרמב"ם לבאר שמה שלא קראו קריאת שמע בתוך סעודתם הוא משום ששתו ושתכרו, ושיכור אינו יכול לקרוא קריאת שמע, כמו שכתב הרמ"א בשו"ע (א"ח סי' טז ס"ב). וכעין זה כתב המאירי (ד"ה ושוט), שלא קראו קריאת שמע עד חצות לפי שנרדמו מחמת המשתה.

כז. הקשה הט"ז (א"ח סי' לה סק"ג), כיצד בני רבן גמליאל [שהיו תלמידי חכמים, כפי שמשמע מדברי הגמרא להלן (טו)], עברו על דברי חז"ל (למנ"ט ד:). שאסרו לאכול ולשתות קודם קריאת שמע. ותיירץ, שהם התחילו בסעודה קודם הלילה, וכיון שהתחילו בהיתר לא היו צריכים להפסיק גם כאשר הגיע זמן קריאת שמע.

כח. כמבואר מדברי הגמרא להלן (טו). ואף שהגמרא שם (ט:). פוסקת הלכה כרבן גמליאל, כוונתה רק שזמן קריאת שמע נמשך מן התורה עד עלות השחר,

6) מגילה פרק ז דף כ: כ
7) מילתא דרבי פ' כה
פסחים סח: מגילה כ:
8) ג' תוס' תוס' זמנים
9) ד"ה להחזיק
10) [תענית ג, ב] (ט) ד"ה
תוס' לקמן פל' ד"ה
הוא ומו' משה לנ: ד"ה
[רין] (1) לקמן י"א,
11) כל"ס פ"א מ"ה נעטס
פרק י"ד מ"ג, (2) מ"כ
פ' אמור פרק ד הי"ח
יבמות ע"ד: (3) מחני
לקמן י"ג: (4) בריש
פרקין (5) ע"ין זבחים
פד', (6) ע"ין זבחים לו:
ובריש"ש שם טו: ד"ה
לוי, (7) אכילה קדשים
מפורש בזבחים פ"ה
מ"ה (8) ג' (9) לקמן ט:
10) לקמן י"א, (11) לקמן
כז: תוס' ד"ה יעקב
ובבב"ר דף כו: ובריש"ש
ד"ה שבע מינה ובתוס'
שם ד"ה תא שבע,
(12) עמוד ב, (13) בפרקין
רש ה"ה (14) וע"ע תוס'
לקמן לו: ד"ה המפלה,
(15) [וע"ע תוס' זמני' כח,
ד"ה תמר וטוס' מנחות
לג, ד"ה הל' (16) וע"ין תוס'
שבת ע"ט. ד"ה מסייע
יבמות ג' ד"ה אבל.

הגהות הב"ח

(6) גמ' דמי דערבית
גרסא:

גליון הש"ס

במתני' כד' ה'הר"ק,
ע"י תוס' פסחים ק"כ
ע"י ד"ה אמר רבא:
בתוס' מברך כו' כד'
ה'התנין ה'הב"ח
כו' ע"י תוס' לקמן ד'
ע"י ד"ה דלר"י וזמנ'
כו"י ע"י ד"ה והלכת'
ובמתני' כ"ג ע"ל תוס'
ד"ה כ"ן: פסחים
הש"ס (אות ט) אהרן
מ"ל ח"ב. וע"ע ג'טין
ל"ד ע"י תוס' ד"ה
אלמנה:

הגהות וצינונים

6) בכתי' נוסף ואחר
יאכל מן הקדשים
וכ"ה בדפוס ראשון
בריש"ש (דאח' להלן אות
א): [3] יש שגהוה
הקטר חלבים ואברים
(וכ"ה בשב"א סי' ד
כסמב"א דברי רש"י
וכ"ה ברע"ב וע"ין
במלאת שלמה, אולם
הבית הלוו' ח"א סי' לו'
כתב שבדוקא נקט רש"י
רק "הקטר חלבים",
ולא "אברים" ע"י(ש):
ג) בכתי' וברפ"ר
(שונוני' שנת הרי"ט)
כאן עוד אוכפנה דברים
בריש"ש והושמטו בטעות
בדפוסים, בדפוס
מעבבא.
שמהרה"ת
לזו"ה
קרבן בנין זו וזה
והזרת ומצורת
(כריתות ע"ב) אין
כפרתן מעבבתן א"א
משב' השמש' ד"ה
שיביא
למחורת מיד תורת
דא"ב תרומה: וזאת
השמש' וזהו יאכל מן הקדשים.
ע"י דאמרין התם ט"ב וז"ל אוכל' במעשר הערוב שמשו אוכל' בתרומה הביא כפרתו וכו':
ביאת שמשו. שקיבת החמה: ומאי וזהו מדר ויטא. והכי קאמר קרא אכשתשקע החמה ויפנה היום
וזהו מן תוך חצו' ע"י ע"ל ששקעה זמרי' דהיינו צאת הכוכבים צ"י שזמן שקיעת אורה מהלך ה'
מליין כדאמרין בפסחים (צג ע"ב) ואחר יאכל מן הקדשים: [7] בתוס' ר"פ הו' זמן שכיבה: [8] תיבות
אלא בליליה' דחוק ע"ין צדקת הצדיק לוי' צדוק הכהן אות ל"ו ושפת אמת, וע"ע תוס' לקמן ו ע"א ד"ה המפלה:

מאימתי פרק ראשון ברכות

ב.

עין משפט
נר מצוה

מאימתי קורין וכו'. פי' רש"י ואין היכי קרינן מצעוד יוס
ואין אנו ממתניין ללאת הכוכבים כדמפרש בגמ' על
כן פירש רש"י שקריאת שמע שעל המטה עיקר והוא לאחר לאלת
הכוכבים והכי איתא צירושלמי⁶ אס קרא קודם לכן לא יאל ואס כן
למה אנו מתפללין קריאת שמע צבית
הכנסת כדף לעמוד תפלה מתוך
דברי תורה. תימה לפירושו והלא אין
העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה
אלא פרשה ראשונה (לקמן דף ט:): ואס
כן שלש פרשיות היה לו לקרות. ועוד
קשה לרצ"ך לנרך בקריאת שמע שמים
לפניה ושמים לאחריה בערבית⁷.
ועוד דלאתה קריאת שמע סמוך
למטה צבית אלף שצביל המזיקין
כדאמר בסמוך (דף ט:). ואס תלמוד
חכם הוא אינו נרצ"ך. ועוד קשה דל"כ
פסקינן כרזי יהושע זן לוי דלומר
תפלות צלמלע תקנוס פי' צלמלע זין
שמי קריאת שמע זין קריאת שמע של
שמי וזין ק"ש של ערבית ואין
קיי"ל כר' יוחנן דלומר לקמן (דף ד:)
איהו של העולם הצא זה הסומך
גאולה של ערבית לתפלה. **לכן פי'**
ר"ם דלדרכה קריאת שמע של צית
הכנסת עיקר ואס תלמוד הא"ך אנו
קורין כל כך מצעוד יוס ויש לומר
⁸ דקיימא לן כרזי יהודה דלומר צפרק
תפלת השחר (דף טו). דומן תפלת
מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד
עשר שעות פחות רציע ומיד שכינה
זמן המנחה מתחיל זמן ערבית ואס
תלמוד הא"ך אנו מתפללין תפלת מנחה
סמוך למנחה ואפילו לאחר פלג
המנחה יש לומר דקיימא לן כרזנן
דלמרי זמן תפלת המנחה עד הערב
ואמרין לקמן (דף טו) השתא דלא
תלמוד הלכתא לא כמר ולא כמר
דעבד כמר עבד דעבד כמר עבד.
מכל מקום קשיא דהוי כחרי קולי
דסתמן להדדי שהרי מנחה טעם
אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג
המנחה משום דקיימא לן דשעת
המנחה כלה כדכרי רזי יהודה ומיד
הוי זמן ערבית וזומן התפלה עלמה
לא קיימא לן כרזי יהודה אלף כרזנן
על כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע
של צית הכנסת עיקר ואנו שמתפללין
ערבית מצעוד יוס סבירא לן כהני
תנאי דגמרא⁹ דלמרי מנחה שקדש
היוס וגם משעה שצני אלס נכנסים
להסך דהיינו סעודת ע"ש והיא היתה
מצעוד יוס ומנחתה שעה הוי זמן
תפלה¹⁰ וגם ראה (לקמן כו). דרז
הוי מללי של שבת עברז שבת

קורין את שמע בערבין *משעה שהכהנים
נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה
הראשונה דברי ר' אליעזר והכמים אומרים
ב'עד חצות רבן גמליאל אומר ג'עד שיעלה
עמוד השחר מעשה ובאו בניו מבית
המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע אמר
להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם
לקרות ולא זו בלבד אמרו אלא ⁶ כל מה
שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה
עמוד השחר ⁷ הקטר חלבים ואברים ליום
עד שיעלה עמוד השחר ⁸ וכל הנאכלים ליום
אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר א"כ
למה אמרו חכמים עד חצות * כדי להרחיק
אדם מן העבירה: **גמ'** ⁹ תנא היבא קאי דקתני
מאימתי ותו מאי שנא דתני (6) בערבית
ברישא לתני דשחרית ברישא תנא אקרא
קאי ¹⁰ דכתיב ¹¹ בשכבך ובקומך והכי קתני זמן
קריאת שמע דשכיבה אימת משעה שהכהנים
נכנסין לאכול בתרומתן ואי בעית אימא יליף
מברייתו של עולם דכתיב ¹² ויהי ערב ויהי
בקר יום אחד אי הכי סיפא דקתני ¹³ וישחר
מבדך שתיים לפניה ואחת לאחריה ובערב
מבדך שתיים לפניה ושתיים לאחריה לתני
דערבית ברישא תנא פתח בערבית והדר
תני בשחרית עד דקאי בשחרית פריש מילי
דשחרית והדר פריש מילי דערבית: אמר מר
משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן
מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת
צאת הכוכבים לתני משעת צאת הכוכבים
מלתא אגב אורחיה קמשמע לן כהנים אימת
קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים והא
קמשמע לן ¹⁴ דכפרה לא מעבבא כדתניא (15) וזא
דילמא

ומסתמא גס היה קורא קריאת שמע. מכל אופן הראיות משמע דקריאת שמע של צית הכנסת היא עיקר והא דקאמר צירושלמי⁶ למה
היו קורין צבכ"י וכו' אומר ר"ם שהיו רגילין לקרות מי שקורא מי שקורא על מטה שאין לנרך וגם אינו נרצ"ך לקרות אלף פרשה ראשונה:
ליתני דשחרית ברישא. כדאמרינן בתמנ"ד דמצינן ⁷ של בקר תל"ס: ⁸ אלף א"א דקמין קרא דצירושלמי של עולם וכו':
מבדך שתיים לפניה וכו'. (צירושלמי⁶) ושבע ברכות הוי כנגד ⁹ שבע ציוס הללתיך (מל"ס קט) **ולא** קא חשיב יראו עינינו דהיא צרכה
תקנו רזנן * כדי להמנין לחציהם צבית הכנסת. ודוקא צבית הכנסת שלהם שהיו עומדים צדה והם מסוכנים מן המזיקים אלף צבתי
נכסיות שלנו אין נרצ"ך להמנין לחציהם אלף צבילת¹⁰: **והא** קמ"ל דכפרה לא מעבבא. וה"ל הא תינחא חדא זימנא צמס' נעטס
(פ"ד) ומייתי לה צבעל (דף ע"ד): העריב שמשו אוכל בתרומה. וי"ל דרגילות של משניות לאשמועינן צקורר אף למה שמפורש כבר¹¹:
דילמא

ואשמות ודומיהן עיקר מצותן עד שיעלה עמוד השחר, ואע"פ שנתפרש להם במשנת איהו מקומן שיעור צנות.
(מאין) **תנא דביא קאי** דקתני **מאימתי**. כל כי האי גונא שאין חיובו מפורש בכתבו, מעיקרא אית ליה לתנא
ליתני חיובא והדר תני זמנא דחיובא, והיינו דבעינן בברכות (ב). תנא היבא קאי דקתני מאימתי, דמעיניקרא הוה ליה
לפרושי חיוב קיש, ואע"ג דכתיב בשכבך ובקומך הוהו בדברי תורה הוא דמשמע שישנן תמיד. (היטבט"א) **תענית**
(ג). **ליתני דשחרית ברישא.** דשפיר הוה לאתחילי בריש סמכתא במילי דשחרית, משום חזק דברין יאיר.
(היטבט"א) שיעיקר המצות נהוגות כיום הילכך ציוס חיובא לוי לאקדומה, ושחרית גמי קתיד תמיד של שחר
לתמיד של בין הערבים. (תוספות הרא"ש) **תנא אקרא קאי.** שוה מקובל היה וידוע ביניהם, וכי כתיב בשכבך
והוא אמרינן דלערב אחר הערב שמש הוא זמן אכילתן ואי אפשר להביא קרבן אחר הערב שמש שאין קרבן אלא ביום כדכתיב ביום צוותו וגו'. וקודם
הערב שמש אכתי גברא לא חזי. אבל לא אשמעינן במתניין זמן דכתי' אימת אכלי אלא בברייתא. (היטבט"א)

א א מיי' פ"א מהלכות
ק"ש הלכה ט סמ"ג
ע"י יז טור וז"ע א"ח
קמין רלו ספ"ק א:
ב ב מיי' וזמנ' ג סס
טוש"ע שם ספ"ק ג:
ג ד מיי' פ"ד מהל'
משה קרינת הלכה ז
סמ"ג ע"ין (קנב)
[קנב]:
ד ה מיי' פ"ג שם הלכה
ח סמ"ג ט:
ה ו מיי' פ"א מהל' ק"ש
הלכה סמ"ג ע"ין יט
טוש"ע א"ח סי' נט
ונס"י רלו ספ"ק א:
ו ז מיי' פ"ו מהל'
ממונת ה"צ סמ"ג
לאין רמ"ן:

רב נסים גאון
(נדפס בדף שלפני הגמ')

תורה אור השלם
(א) וְשִׁנְתָם לְבָנֶיךָ
וְהִרְבֵּיתָ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ
בְּיַרְדֵּן וּבְלִבְנֵיךָ בְּיַרְדֵּן
וּבְשִׁבְתְּךָ וּבְיַבְיָקוּךָ:
(דברים יז)
(ב) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר
יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה
וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם
אֶחָד: (בריאת א', ה)
(ג) וַיֵּבֶא הַשֶּׁמֶשׁ וְיָבִיֵר
אֶת־הָאֵל וְאֵל מִן הַקְּדוּשִׁים
בִּי לְהַמְוֶהוּ:
(ויקרא כג, יז)
(ד) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה עַל הַמַּיִן
דָּם וְבוֹהֵי וְלֹא יִתֵּן לְפָקֶד
וְיָבֵא חַג הַתְּפִלָּה:
(שמות יד, כה)
(ה) וַיִּבְרָךְ יְבָח תּוֹרַת
שְׁלֹמֹו וְיִבְרָךְ בְּיוֹם קָרְבָנוּ
וַיֵּבֶא לֹא יִיחַ מִקְּדוּשַׁת
בְּקֶרֶת: (ויקרא יט, יז)

את הפקש אהרן העשה
בפקר ואת הפקש השני
העשה בין הערבים:
(שמות כג, יח)
את הפקש אהרן העשה
בפקר ואת הפקש השני
העשה בין הערבים:
(דברים כח, ד)
שבע בינים הללתיך
על משפטי צדקתך:
(תהלים קט, ספר)

משנת ראשונים

מאימתי קורין את שמע בערבין. הא דקתני
לישא דמגילה נקראת
ולא קתני לישא דקורין
אל המגילה דקתני התם
(ברכות ב). קורין את
שמע משום דהכא
קריאה אחת שאחד קורא
וכולם שומעים, משא"כ
לפרושי חיוב קיש, ואע"ג
דכתיב בשכבך ובקומך
הוהו בדברי תורה הוא
דמשמע שישנן תמיד.
[היטבט"א] **תענית**
[ג]. **ליתני דשחרית ברישא.**
דשפיר הוה לאתחילי בריש
סמכתא במילי דשחרית,
משום חזק דברין יאיר.
[היטבט"א] שיעיקר המצות
נהוגות כיום הילכך ציוס
חיובא לוי לאקדומה,
ושחרית גמי קתיד תמיד
של שחר לתמיד של בין
הערבים. [תוספות הרא"ש]
תנא אקרא קאי. שוה
מקובל היה וידוע ביניהם,
וכי כתיב בשכבך
והוא אמרינן דלערב אחר
הערב שמש הוא זמן
אכילתן ואי אפשר להביא
קרבן אחר הערב שמש
שאין קרבן אלא ביום
כדכתיב ביום צוותו וגו'. וקודם
הערב שמש אכתי גברא
לא חזי. אבל לא אשמעינן
במתניין זמן דכתי' אימת
אכלי אלא בברייתא. [היטבט"א]

ביאורי
רש"י

ביאור משנת רש"י
על פי דברי רבותינו

פרק ראשון - מאימתי

ב.

מאימתי קורין את שמע צערינן. משעה שהסנינים ננסיס לאכול בתרומתן

זמן קריאת שמע של ערבית הוא משעה שכהנים שנממאו, ומבלו להיטהר מטומאתם, והעריב שמשן לאחר מכן, כלומר, שקעה החמה ויצאו הכוכבים, והגיע בכך עתם - הזמן שבו מותר להם לאכול בתרומה, משעה זו אפשר לקרוא קריאת שמע.

עד סוף השמורה הראשונה

לדעת רבי אליעזר ישנם שלש משמרות בלילה, ונמצא בסוף השמורה הראשונה הוא בשליש הלילה, כדמפרש בגמרא (א). ומשמ - ומשעה זו ואילך עבר זמן קריאת שמע, משום דמשעה זו לא מקרי תו - שוב אין זה נקרא זמן שכיבה, שאין בני אדם הולכים לשכב בשעה זו, ולא קרינן ביה - ואין זה בכלל הזמן שנאמר במקרא 'בשכבך' (דברים ו ו), ומקמי הכי נמי - וגם לפני צאת הכוכבים לאו זמן שכיבה הוא, משום שאין בני אדם הולכים לשכב בשעה זו, ולפיכך הקורא קודם לכן - לפני צאת הכוכבים, לא יצא ידי חובתו. ומקשה רש"י, אם כן יש להבין למה קורין

אותה [את קריאת שמע] בבית הכנסת, לפי מנהגנו שאנו מתפללים ערבית מבעוד יום, לפני צאת הכוכבים. ומשיב רש"י, קריאה זו אנו קוראים כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, ולא כדי לצאת ידי חובת קריאת שמע. והכי תניא - וכך שינו בברייתא שהובאה במסכת ברכות בתלמוד ירושלמי (פ"א ס"א). ולפיכך מאחר ואין אנו יוצאים ידי חובה בקריאת שמע זו, חובה עלינו לקרותה פעם נוספת משתחשך - לאחר צאת הכוכבים, ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מנתו לפני השינה, יצא ידי חובת קריאת שמע.

עד שיעלה עמוד השחר

משום שלדעת רבן גמליאל 'בשכבך' פירושו בשעה שבני אדם שוכבים [ולא רק בשעה שהולכים לשכב], ונמצא שכל הלילה קרוי 'זמן שכיבה'.

הקטר חלבים ואזנים

מדובר בחלבים ואזנים של קרבנות שזוקק דמן ביום.

מזון

המצוה להעלות אותם למזבח ולהקטיר אותם נמשכת כל הלילה, ואינן נפסלים בפסול 'לינה' עד שיעלה עמוד השחר, ונפסלין דווקא אם הן מנוחים או למטה מן המזבח, דהיינו ברצפת

צינונים והערות

א. על פי הגמרא להלן (סוף עמיה) ורש"י מכתב יד (ד"ה ג"א, סוף ל"א). ב. נקט רש"י ויהגיע עתם לאכול בתרומה, כדי לומר שאין כוונת המשנה שבאותה שעה הם ממש אוכלים בתרומה, שהרי אסור לאדם לאכול משעה שהגיע זמן קריאת שמע עד שיקרא קריאת שמע ויתפלל [כפי שהוכיחו החוטפות (ל"א ע"ב ד"ה משעה, ל"א ד: ד"ה וקול) מהברייתא (ל"א ד:)], אלא כוונת המשנה שמאותה שעה מותר להם לאכול בתרומה. על פי ראש יוסף (נ"ט). ג. ודעת רבי אליעזר 'בשכבך' פירושו בשעה שבני אדם הולכים לשכב, משעה שהמקריבים שבהם הולכים לשכב, ועד השעה שהמאחרים הולכים לשכב. רש"י (ל"א ג ד"ה ל"א). ד. בפני יהושע תמה, מדוע ביאר רש"י בדיבור זה שאין יוצאים קודם לכן, ארי זה שייך לדברי המשנה אימתי הוא תחילת הזמן, ולא לדבורו זה שעוסק בסוף הזמן. וביאר, שהיה מקום לומר שבדיעבד יוצא קריאת שמע גם קודם שתחשך, כיון שיש מעטים הישנים אז, לכן הכריח רש"י שכשם שאנו מוצאים בסוף הזמן שהקורא לאחר האשמורה הראשונה לא יצא ידי חובתו אפילו בדיעבד [כפי שמוכח בהמשך המשנה], אף שבדאי יש מעט אנשים שזהו זמן שכיבתם, כך גם בתחילת הזמן אין יוצאים אפילו בדיעבד קודם שתחשך, אף שיש מעט אנשים שזהו זמן שכיבתם [וראה מה שתיירץ הצ"ח]. ה. וביאר הרשב"א (ד"ה פ"א סי' מו), שאף על פי שלא הגיע זמן קריאת שמע אפשר לומר ברכותיה, משום שאינם ממש ברכות של קריאת שמע, כמו ברכת התורה וברכת המצות, שאם כן היה לנו לברך 'לקרוא את שמע', כמו שאנו מברכים על קריאת התורה ועל קריאת המגילה [וראה בהערה בהמשך], ובהכרח שברכות אלו נתקנו בפני עצמן, אלא שתיקנו לאומן לפני קריאת שמע ואחריה. אך בפסקי הרי"ד (ד"ה א"מ פסק, שהקורא קריאת שמע בברכותיה קודם זמנה, מברך ברכה לבטלה. ו. והתוספות (ד"ה מ"מ"מ) ביארו כשם רבינו תם, שאין כוונת הירושלמי לקריאת שמע שאומרים בתפילה [שלישיתם יוצאים בקריאה זו וכפי שתיבאר בהערה להלן], אלא שבזמנם היו רגילים לומר לפני התפילה קריאת שמע, כמו שאנו רגילים לומר 'אשרי' לפני תפילת מנחה, ועל אותה קריאה אמרו בירושלמי שאינה אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה. ז. וכן כתב רב עמרם גאון, ומחמת כך כתב שלפני שאדם קורא קריאת שמע על מנת, צריך לברך 'אשר קדשנו במצותיו וציונו על קריאת שמע'. ראש"י (פ"א ב). ו. תלמידי רבינו יונה (ד"ה ומ"מ) כתבו שאין לברך ברכה זו, משום שלא מצינו ברכה זו בשום מקום, אלא יאמר פעם נוספת 'אהבת עולם', שנתקנה לומר סמוך לקריאת שמע [וראה עוד בהערה לביאורי הפשט]. והתוספות (ד"ה מ"מ"מ) הקשו כמה קושיות על דברי רש"י: א. שלפי דבריו היה לנו לקרוא בקריאת שמע שעל

העזרה², דכתיב 'לא ילין לבקר' (שמות לז כה), ומבואר שדווקא בבוקר הם נפסלים.

חלבים

היינו חלבים של בל"ד הקרבנות, שהרי בכולם מקריבים את החלבים.

אזנים

הכוונה לאזנים של עולה, שכן מקטירים את כולה.

וכל הנאכלים ליום אחד

בגון חטאת ואשם, ובבשר עצרת שהם שלמי ציבור הקרבים בחג השבועות³, ומנחות ותודה, שכל אלו נאכלים ביום ההקרבה ובלילה שאחריה.

מזון

זמן מצות אבילתו.

עד שיעלה עמוד השחר

ואם נשאר עד עלות השחר הוא מביאן - גורם להם להיות 'נותר' [שהאוכל ממנו חייב כרת (ויקרא י"ט ט)], דכתיב בפרשת תורה 'לא יניח ממנו עד בקר' (ש"ס ו טו), וכלם מתודה ילמדו - ובכל שאר הקרבנות שהוזכרו, לומדים שזמנם עד עלות השחר מהפסוק שנאמר לגבי תודה⁴.

צ"צ"ק, שדייק מלשון רש"י שכל הנידון הוא מצד איסור לינה, אבל אם יעלה אותם לראש המזבח, שבאופן זה מבואר בהמשך שאין נפסלים בלינה, יכול להקטירם אפילו לאחר עשרה ימים, ואחר כך הסתפק שאולי בנוסף לכך יש מצוה להעלותם כל הלילה [ולפי זה יתכן שכוונת רש"י כאן לשני דברים: א. מצוה להעלותם כל הלילה. ב. בבוקר נפסלים בלינה]. ורש"י בפסחים (ס"ט) לא הזכיר כלל את ענין הלינה, ומשמע שמדובר על המצוה להעלותם. וראה עוד בהערה להלן (ד"ה מזון - ע"ט). יב. וכן כתב רש"י בפירושו לתורה (שמות לז כה), שאין לינה פוסלת דברים שנמצאים על המזבח. וביאר במקום שמאל (נ"ט"א), שאף על פי שיש הסוברים (נ"מ"ט) שלינה פוסלת דברים הנמצאים בראשו של המזבח, רש"י סובר להלכה כדעה (ע"ט) שלינה אינה פוסלת אותם. אבל הרמב"ם (פסלי המוקדשין פ"ג ה"א) פסק, שלינה פוסלת בראש המזבח, אלא שמתוך שעלו לא ירדו, ומקטירים אותם, ואם ירדו מהמזבח לא יעלו שנית. יג. אצלם אמנם נמצאים על הכבש לא ירדו, ואפשר שהוא הדין כשהם על הסוכב והיסוד. ראש יוסף. יד. בהרי בשמים (ע"ט סי' ב) ביאר, שכוונת רש"י לרבות בתיבה 'כל', שאפילו אותם קרבנות שזמן אכילתם שני ימים ולילה אחד, יש להקטיר חלביהם עד עלות השחר. טו. והיינו כל הקרבנות חוץ מעולה, שבשרם נאכל לבעלים לא לכהנים, ומקטירים רק את חלבם. מאירי (ד"ה הקטן). ובבית הלוי (ח"א סי' ל פק"ו) ביאר שזוהי גם כוונת רש"י כאן. וראה בהערה להלן מה שביאר לפי זה. טז. מאירי (ע"ט). זי. והם מתירים ומקדשים את שתי הלחם. רש"י (מנחות יג: ד"ה ע"ט). יח. רש"י נקט כן משום שלכתחילה צריך לאוכלם עד חצות, כמבואר בהמשך המשנה, אבל לעיל לגבי הקטר חלבים (ד"ה מזון - ה"א) נקט רש"י 'מצותן להעלות כל הלילה', וזאת משום שרש"י סובר (ל"א ד"ה ס"א ו"ה מ"י) שלגבי הקטר חלבים לא גזרו להעלותם על חצות, ולכן אפשר לפרש 'מצותן' כפשוטו, שמצוה להעלותם כל הלילה. חידושי הרשב"ש שלזינר (דפס סוף חידושי הלכות מהר"ם סי' ג' ע"ק). ובמשמר הלויים (פ"א ב) ביאר בשם הגר"ז צ"צ"ק את שינוי הלשון באופן אחר, שכאן לענין אכילה הכוונה ב'מצותן' היא, שזהו זמן המצוה לאכול כל הלילה, אבל לענין הקטרה אין זה זמן המצוה, אלא שבבוקר נפסלים בלינה, ובאמת באופנים שלא נפסלים בלינה, כגון שלנו בראשו של המזבח, אפשר להקטירם אפילו לאורך עשרה ימים, ולכן נקט רש"י שם 'מצותן להעלות כל הלילה ואינן נפסלים בלינה'. וראה עוד בהערה לעיל (ד"ה מזון - ה"א). יט. כמבואר בגמרא (מנחות ל), שכל הקרבנות הללו נלמדים מיתוריים שונים בפסוק זה, שהם נאכלים ליום ולילה 'עד בוקר'. אלא שיש להעיר ששם בגמרא לא הוזכרו כבשי עצרת [שהזכיר רש"י בדיבור הקודם]. שפתי חכמים.

ביאורי
התוספות

ביאור מקיף ומשולב
לכל דברי התוספות

מאימתי קורין וכו':

יבארו טעם מה שאנו נוהגין לקרות ק"ש מבעוד יום.

שנינו במשנה, מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. ומבואר בגמרא דהיינו מעת צאת הכוכבים. ופי' רש"י, ואנן היכי

קרינן קריאת שמע מבעוד יום, ואין אנו ממתנינן לצאת הכוכבים שהוא הזמן שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן כדמפרש בגמ'. ע"כ כן פירש רש"י שקריאת שמע שאדם קורא ע"כ המטה הוא העיקר ובה יוצא ידי חובתו והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי (נככות פ"ב ה"ב) דאין אדם יוצא ידי חובתו בק"ש שקורא קודם צאת הכוכבים מבעוד יום, דקתני בהדיא שם, ואם קרא קודם לכן לא יוצא ידי חובתו, ואם כן שאינו יוצא ידי חובתו בק"ש שקורא מבעוד יום למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת, אחר שבין כך אינו יוצא בה ידי חובתו, היינו כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. מקשים התוספות ותימא לפירושו של רש"י, והלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (לקמן דף ט:), ואם כן שלש פרשיות היה לו לקרות. ועוד קשה, דצריך לברך בקריאת שמע שתיים לפניו ושתיים לאחריה בערבית. ועוד, דאותה קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין, כדאמר בסמוך (דף ט:). ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך. ועוד קשה, דא"כ פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום, פי' באמצע בין שני קריאת שמע בין קריאת שמע של שחרית ובין ק"ש של ערבית, ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר לקמן (דף ט:): איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה. לכן פי' ר"ת, דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ואם תאמר, היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום. ויש לומר, דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף טו:). דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה, דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע, ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית. ואם תאמר, היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה. יש לומר, דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב, ואמרינן לקמן (דף טו:). השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. מכל מקום קשיא דהוי כתרי קולי דסתרן אהדדי, שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה, דהיינו מאחד עשר שעות פחות רביע ומיד הוי זמן ערבית, ובזמן התפלה של מנחה עצמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן דסברי דזמן תפלת המנחה הוא עד הערב, וממה נפשך, אם מפלג המנחה ולמעלה חשוב יום ולכן אנו מתפללים בזמן זה מנחה, האיך קרינן בזמן זה ק"ש של ערבית, ואם חשוב זמן זה לילה האיך אנו מתפללים בזמן זה מנחה. ומשום כך מפרשים התוספות, ע"כ כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע של בית הכנסת היא העיקר, ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום לא משום דקיימא לן כרבי יהודה דאמר דמפלג המנחה ולמעלה חשוב לילה, דהא אנו מתפללים מנחה עד הערב משום דקיימא לן כרבנן החולקים עלינו, אלא משום דאמר, והיאך אנו קורין ק"ש בבית הכנסת בל כן מבעוד יום קודם צאת

[ב] מאימתי קורין וכו'. פי' רש"י ואנן היכי קרינן מבעוד יום ואין אנו ממתנינן לצאת הכוכבים כדמפרש בגמ', על כן פירש רש"י שקריאת שמע שעל המטה עיקר והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא, ואם כן למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת, כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. תימא לפירושו, והלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (לקמן דף ט:), ואם כן שלש פרשיות היה לו לקרות. ועוד קשה, דצריך לברך בקריאת שמע שתיים לפניו ושתיים לאחריה בערבית. ועוד, דאותה קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין, כדאמר בסמוך (דף ט:). ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך. ועוד קשה, דא"כ פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום, פי' באמצע בין שני קריאת שמע בין קריאת שמע של שחרית ובין ק"ש של ערבית, ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר לקמן (דף ט:): איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה. לכן פי' ר"ת, דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ואם תאמר, היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום. ויש לומר, דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף טו:). דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה, דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע, ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית. ואם תאמר, היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה. יש לומר, דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב, ואמרינן לקמן (דף טו:). השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. מכל מקום קשיא דהוי כתרי קולי דסתרן אהדדי, שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה, דהיינו מאחד עשר שעות פחות רביע ומיד הוי זמן ערבית, ובזמן התפלה של מנחה עצמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן דסברי דזמן תפלת המנחה הוא עד הערב, וממה נפשך, אם מפלג המנחה ולמעלה חשוב יום ולכן אנו מתפללים בזמן זה מנחה, האיך קרינן בזמן זה ק"ש של ערבית, ואם חשוב זמן זה לילה האיך אנו מתפללים בזמן זה מנחה. ומשום כך מפרשים התוספות, ע"כ כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע של בית הכנסת היא העיקר, ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום לא משום דקיימא לן כרבי יהודה דאמר דמפלג המנחה ולמעלה חשוב לילה, דהא אנו מתפללים מנחה עד הערב משום דקיימא לן כרבנן החולקים עלינו, אלא משום דאמר, והיאך אנו קורין ק"ש בבית הכנסת בל כן מבעוד יום קודם צאת

הכוכבים, והא אנן תנן במתניתין דזמן ק"ש של ערבית הוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, היינו צאת הכוכבים דוקא. ומיישבים ויש לומר, דקיימא לן כרבי יהודה דפליג אמתניתין דידן, דאמר בפרק תפלת השחר (דף טו:). דזמן תפלת מנחה הוא עד פלג המנחה, דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ולא עד צאת הכוכבים כדעת חכמים החולקים עליו, ומיד כשיכלה זמן המנחה דהיינו מפלג המנחה ולמעלה מתחיל זמן ערבית ולכן שפיר קרינן ק"ש של ערבית אף מבעוד יום דהיינו מפלג המנחה ולמעלה. מקשים התוספות ואם תאמר, והיאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה אחר דקיימא לן כרבי יהודה דזמן תפלת המנחה הוא דוקא עד פלג המנחה. ומיישבים ויש לומר, דקיימא לן נמי כרבנן החולקים על רבי יהודה דלעיל דאמרי דזמן תפלת המנחה הוא עד הערב דהיינו עד צאת הכוכבים, ואמרינן לקמן (דף טו:). דהשתא דלא אתמר הלכתא לא כמר, היינו לא כרבי יהודה ולא כמר, ולא כחכמים, דעבד כמר, כרבי יהודה דסבר דזמן תפלת המנחה הוא עד פלג המנחה ומכאן ואילך מתחיל זמן ערבית, עבד, ודעבד כמר, כחכמים הסוברים דזמן תפלת המנחה הוא עד הערב היינו עד צאת הכוכבים עבד, ואם כן הא דקרינן ק"ש מבעוד יום היינו משום דבהא קיימא לן כרבי יהודה דסבר דמפלג המנחה ואילך מתחיל זמן ערבית, והא דאנו מתפללין מנחה עד הערב משום דבהא קיימא לן כחכמים דסברי דזמן תפלת המנחה הוא עד הערב. מקשים התוספות והא מכל מקום קשיא, דהא דאנו מתפללים מנחה עד הערב, והא דאנו מתפללים ערבית מבעוד יום מפלג המנחה ולמעלה הוי כתרי קולי דסתרן אהדדי, שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה, משום דקיימא לן דשעת המנחה בלא כדברי רבי יהודה, דהיינו מאחד עשר שעות פחות רביע ומיד הוי זמן ערבית, ובזמן התפלה של מנחה עצמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן דסברי דזמן תפלת המנחה הוא עד הערב, וממה נפשך, אם מפלג המנחה ולמעלה חשוב יום ולכן אנו מתפללים בזמן זה מנחה, האיך קרינן בזמן זה ק"ש של ערבית, ואם חשוב זמן זה לילה האיך אנו מתפללים בזמן זה מנחה. ומשום כך מפרשים התוספות, ע"כ כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע של בית הכנסת היא העיקר, ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום לא משום דקיימא לן כרבי יהודה דאמר דמפלג המנחה ולמעלה חשוב לילה, דהא אנו מתפללים מנחה עד הערב משום דקיימא לן כרבנן החולקים עלינו, אלא משום דאמר, והיאך אנו קורין ק"ש בבית הכנסת בל כן מבעוד יום קודם צאת

ציונים והערות

א. בדברי הירושלמי אין מבואר אלא שהקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו, ומה שקורין אותה בבית הכנסת היינו כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. אכן לא הוזכר בירושלמי שאדם יוצא ידי חובת ק"ש בק"ש שקורא על מיטתו. ב. בחדושי הרשב"א כתב ליישב, דמה שאין אנו קורין על המטה אלא פרשה ראשונה בלבד, היינו מפני שהיא יל תורה, אבל שאר פרשיות שאינם אלא מדבריהם כיון שקראוהו בבית הכנסת לא חיביהו עוד לחזור ולקרות. ובטעם הדבר כתב השאגת אריה (פמ"ט), שאף רש"י מודה להא דכתבו התוספות בסמוך שאנו סוברים הלכה כרבי יהודה שאמר זמן תפלת ערבית וק"ש הוא מפלג המנחה ולמעלה, מיהו סבר רש"י כיון שמצות ק"ש היא מן התורה, והא דרבי יהודה ספיקא היא, הרי קיימא לן דספיקא דאורייתא לחומרא, ומשום כך פירש רש"י שבקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מיטתו יוצא ידי חובה, דסבר דרוך פרשה ראשונה הוי מן התורה, ואין לסמוך על טעמים אלו שכתבו התוספות לענין דאורייתא, אבל מפרשה שניה ואילך כיון שאין זה אלא מדרבנן בזה יש לסמוך על טעמים אלו שכתבו התוספות. ג. אף קושיא זו כתב הרשב"א ליישב, שברכות ק"ש אינן ברכות המצוות על הק"ש, אלא תקנת חכמים בפני עצמה היא לאומרו, וכל שאמרם אפילו שלא בעת זמן ק"ש יצא ידי חובתו. ד. כתב האחרונים ליישב, דהא

דאמרינן בגמרא בסמוך דאם תלמיד חכם הוא אינו צריך, היינו דוקא היכן שקרא ק"ש והתפלל אחר צאת הכוכבים, בזה אם תלמיד חכם הוא אינו צריך לחזור ולקרות ק"ש על מיטתו, אבל כל שלא יצא עדיין ידי חובתו ודאי דאף תלמיד חכם צריך לקרות על מיטתו שלש ברכות. ה. בשאגת אריה (פמ"ט) כתב ליישב, על פי מה שמבואר בדברי רש"י לקמן (ב ד"ט ונענה מה) שאין להקפיד על סמיכת גאולה לתפילה אלא כשמתפלל היכן שכבר הגיע זמן ק"ש, אבל כל שלא הגיע עדיין זמן ק"ש אין להקפיד על סמיכת גאולה לתפילה. וכיון שעדיין לא הגיע זמן ק"ש שוב אינו צריך לסמוך גאולה לתפילה. ו. וכבר תמה הרא"ש (פמ"ט) מה הביא רבינו תם ראייה מומן תפילת המנחה שהיא עד פלג המנחה, הרי תפילות כנגד תמידים תקנום ותמיד היה קרב והולך עד פלג המנחה, אבל ק"ש בזמן שכיבה תליא מילתא שהרי אמרה תורה 'ובשכבך ובקומך', וקודם צאת הכוכבים אין זה זמן שכיבה. והצל"ח (נכ"ט ד"ט ע"ד ט"ז) כתב ליישב, שצ"ל דהתוספות סברו שלא הקפידה תורה על זמן שכיבה אלא על ערב, וכמו שכתבו התוספות לקמן בעמוד ב (ד"ט ב' ל"ב ז' י"ה) ברעת רבי יהודה שאינו דורש לדרשא של ובשכבך ובקומך. וכעין זה כתב בתרומת הרש"ן (פמ"ט ט"ז) ליישב שיטת רבינו תם, שסבר שלא הקפידה תורה על זמן שכיבה אלא על 'לילה' ומפלג המנחה ואילך חשוב לילה.

אוצרות
הראשונים

אסופת לשונות הראשונים
בביאור הגמרא

דף ב.

מאימתי קורין את שמע בערבין.

מסכת ברכות כבר הודענו בפתיחתנו המקום אשר נטה שם אהלה בתחלה רבינו הקדוש ע"ה בסודרו והוא סדר זרעים, ובימי הגאונים נ"ע העתיקה משם להיות עניני זאת המסכתא דברים שדיעתם הכרחית בלמוד עם ראות העזב הסדר ההוא רק ליחידים, וכן עשו ג"כ במסכת חולין לסדר קדשים ובמסכת נדה לסדר טהרות כמו שהתבאר. ואמנם סבת מה שקבעו בזה הסדר ר"ל סדר מועד הוא ממה שאין ספק בו שעניניה נאותים בזה הסדר לדמיון עניניה לשאר עניני הסדר, ובפרט בעניני התפלות שהם כוללים כל ימי השביתות והמועדות שהם עיקר כונת כל הסדר ר"ל סדר מועד, ואולם סבת מה שקבעו בראש הסדר בהתחלת הלמוד הוא להיות כלל עניניה בא להעיר על דברים נכבדים מפנות האמונות ביחוד השם ובהתפלל לפניו ולהודות לו ולברכו, וזה ענין ראוי להודיעו ולהקדימו ולחנך בו האדם מקטנותו, על זאת התכונה מצורף אל שאר כונות כבר ביארנום בפתיחתנו.

[מאיר]

משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה.

ושאלו מרב האי גאון לענין צבור שמתפללין ערבית וקורין שמע קודם צאת הכוכבים ולא מצי איניש לעכובינהו, איזהו עדיף לצלויה בהדייהו ולשבוק ק"ש עד צאת הכוכבים [או לעכובי עד צאת הכוכבים] ולצלויה ביחיד כדי לסמוך גאולה לתפלה, והשיב דבארץ ישראל עושין כן ומתפללין של ערבית ואח"כ קורין ק"ש בזמנה, ולא איכפת להו למסמך גאולה לתפלה של ערבית, וחזינא דק"ש בעונתה הדיינו אחר צאת הכוכבים עדיף ממסמך גאולה לתפלה היכא דלא אפשר לצלויה, ואי צלי ראשונה דבהדי צבור רשות ושניה חובה שפיר דמי, כך השיב רב האי גאון משום שנראה לו שיותר טוב שיתפלל תפלתו עם הצבור מלפלג המנחה ולמעלה כר' יהודה ממה שיתפלל ביחיד ויסמוך גאולה לתפלה, וכ"ש לדידן שאין אנו סומכין גאולה לתפלה של ערבית שאנו מפסיקין בפסוקים ויראו עינינו וקדיש.

[תוספות הרא"ש]

וחכמים אומרים עד הציות.

יש להקשות לרבנן דאמרי דאפילו דיעבד אינו יוצא אלא עד חצות, אם עבר חצות מה יהא דינו, שאם נאמר שלא יקרא כלל קשה כיון דק"ש חיוב מן התורה היאך יכולין חכמים לפטרו ממנה. ואית דאמרי דסבירא להו דאחר חצות קורא אותה בלא ברכות שהברכות שאינן אלא מדרבנן יכולין הם בשלהם למנוע שלא יאמר אותן אחר שעבר זה הזמן, אבל ק"ש שהוא מה"ת קורא אותה כל הלילה ואע"פ שאין שכרו כל כך כמו אם קרא אותה בברכותיה אפילו הכי יש לו שכר כיון שיוצא מחיוב של תורה.

וא"ת ולמה אינו אומר הברכות, והא אמרינן גבי ק"ש של שחרית שאע"פ שעבר זמן קריאתה שאומר הברכות כדתנן (דף ט: ה) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, ודייקינן עלה (דף י: ה) מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות. וי"ל דגבי ק"ש של לילה החמירו יותר מפני שהלילה היא זמן שינה, ואם ידע שיכול לצאת מחיוב ק"ש ומחיוב הברכות אחר חצות, יאמר בלבו מה לי ולצרה הזאת להכריח עצמי לקרוא מיד, כיון שאחר חצות אוכל לצאת ידי חובה מן הכל.

[רבינו יונה, דף א. מהד"ק]

ונראה למורי הרב נר"ו, דס"ל לרבנן שאפילו ק"ש עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות שיכולין חכמים לפטרו ממצות עשה כל זמן שעושין כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה דהכי חזינן בלולב. שמצותו מן התורה יום ראשון ואפי"ה הכי כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו משום גזירה דשמא יעבידו ארבע אמות ברה"ר וגבי סדין בציצית נמי אע"פ שהתורה חיבה אותו והתירה הכלאים לענין הציצית כתיב לא תלבש שעטנז וסמך ליה גדילים תעשה לך דאלמא משמע שהסדין שהוא של פשתן עם התכלת שהוא צבוע על הצמר מותר מה"ת אפי"ה הכי היו פוטרין אותו (מנחות דף מ: ה) ב"ש גזירה משום סכות לילה, כלומר שאע"פ שאם היה לובש אותו ביום מחויב להטיל בו ציצית מה"ת אפי"ה הכי פטרו אותו שילבשו בלא ציצית כיון דלילה אינה זמן של ציצית דמצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו וזכרתם דמשמע כל זמן שיש בו ראייה יש בו זכירה וכל זמן שאין בו ראייה אין בו זכירה, וגזרו יום אטו לילה הרי שחיוב מן התורה שלא ללבוש טלית של פשתן ביום בלא ציצית של תכלת, ואפילו הכי פטרו אותו בית שמאי ללבשו בלא תכלת משום גזירה דשמא ילבש אותו בלילה ויעבור משום לא תלבש שעטנז ובהא הלכה כבית שמאי, הכא נמי אע"פ שמצות ק"ש כל הלילה מה"ת אפי"ה הכי פטרו אותו חכמים משום סייג.

[רבינו יונה, דף א. מהד"ק]

אלא כ"ל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעשה עמוד השחר.

לא מצינו בשום מקום אחר שאמרו חכמים בהקטר חלבים ואברים דעונת הקטרן אינה אלא עד חצות אלא במשנה זו. ומכל מקום שפיר למינתי לשון אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות ואם כן למה אמרו חכמים עד חצות. וכהאי גוונא תנן בריש פרק קמא דפסחים ובמה אמרו שתי שורות ובמרתף ולא אמרו בשום מקום אלא באותה משנה. וההיא דאמרינן בזבחים חלבים ואברים שפעו מעל גבי המערכה עד חצות מחזירין אותן אחר חצות אין מחזירין אותן אלמא משמע דעונת הקטרן אינה אלא עד חצות. לא היא דהא בהדיא משמע התם דלאו משום שיהא עונת הקטרן דוקא עד חצות ותו לא אלא משום דכיון דאוקדו על גבי המערכה עד

חצות הרי היא כמי שנתעכלו לגמרי. ולפום מאי דאסיקנא הכא דהקטר חלבים ואברים לכתחילה עד חצות הא דקתני התם במגלה הקטר חלבים ואברים מצותן כל הלילה עיקר דינא קתני דאי לא עבד עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר. וא"ת כיון דאמרת דדינא קתני התם הא מתניתין דהכא דכל הנאכלין ליום ולילה עד חצות דאמרינן דמצותן עד שיעלה עמוד השחר מדינא ולמה אמרו עד חצות מדי להרחיק אמאי לא שנאה התם עם אותה דהקטר חלבים כיון דתני עיקר דינא. יש לומר דהתם לא תני אלא דבר שכשר ביום ולא בלילה או בלילה ולא ביום. והא מתניתין דהכא בנאכלין דמצותן ביום ובלילה משום הכי לא תנינהו התם.

[הריטב"א]

וא"ת והא קתני הקטר חלבים דמצותן בין ביום ובין בלילה. יש לומר דמשום הכי תננהו דכיון דקתני עבודות דכשרים ביום ולא בלילה ותנא בהדייהו הקטרה והגשה וכו' דליתנהו אלא ביום והא הקטרה היא הקטרת קומץ הלבונה דליתה אלא ביום וכיון דכן משום הכי איצטריכא ליה דסלקא דעתך אמינא כל הקטרה נמי ואפילו הקטר חלבים ואברים לא יהא מצותן אלא ביום דוקא קא משמע לן דכשר בלילה ומצותן כל הלילה. והאי דלא תני הכא קצירת העומר וספירת העומר משום דמצותן לכתחלה עד עמוד השחר.

[הריטב"א]

תנא היכא קאי דקתני מאימתי.

פירושו הנכון דכל כי האי גוונא שאין חיובו מפורש בכתוב, מעיקרא אית ליה לתנא למיתני חיובא והדר תני זמנא דחיובא, והיינו דבעינן בברכות (ב: גבי ק"ש תנא היכא קאי דקתני מאימתי דמעיקרא הוה ליה לפרושי חיוב ק"ש, דאע"ג דכתיב בשכב ובקומך ההוא בדברי תורה הוא דמשמע שישנן תמיד, ומהדרינן דאקרא קאי שזה מקובל היה וידוע ביניהם דכי כתיב בשכב ובקומך על חיוב ק"ש, והכא נמי אתמיהנן היכא קאי דקתני מאימתי דהא מדרבנן הוא וצריך למיתני חיוב הזכרה מעיקרא, מה שאין כן בסוכה ולולב ושופר שחיובם מפורש בכתוב ולא הוצרך התנא לשנות אלא הלכותיהן.

[הריטב"א, תענית ב.]

מלתא אגב אורחיה קמשמע לן.

מסייע ליה לר' יוחנן דאמר בור וחוליייה מצטרפין לעשרה, וא"ת ומה צריך למתנא לאשמעינן הא תנינא חזא זימנא בפרק בתרא דעירובין (ד' צט: ה) בור ברה"ר וחוליייה גבוהה י' טפחים חלון שעל גביו ממלאין ממנו בשבת, ומוקי רבי יוחנן בגמרא בסמוכה לה, וקא משמע לן דבור וחוליייה מצטרפין לעשרה. ויש לומר דדרך תנא להשמיענו בקוצר אע"ג שכבר השמיענו במוקד אחר, כדאמרינן בריש ברכות (דף ב: ה) מילתא אגב אורחיה קמ"ל דהעריב שמשו אוכל בתרומה, אע"ג דמשנה שלימה היא במס' נגעים (פ"ד מ"ג) העריב שמשו אוכל בתרומה וכהנה רבות בהש"ס.

[תוספות, שבת טז.]

דף ב:

ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר.

קשיא דהא אמרינן בברכות (דף ב: ושה) גבי צאת הכוכבים לילה הוא ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר דכתיב והיה לנו הלילה למשמר ואמאי לא הוי ראייה גמורה כדמפקינן הכא מקרא ויש לומר דהתם בעי לאסוקי דזמן שכיבה דגבי ק"ש הוי צאת הכוכבים ומש"ה קאמרינן התם דאין זו ראייה גמורה דנהי דהוי לילה באותה שעה מ"מ לא הוי זמן שכיבה לכל אדם.

[תוספות, מגילה כ:]

שנאמר ואנחנו עושים במלאכה והצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

איזהו בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימין כו'. איכא למידק הני תנאי במאי פליגי ההא ודאי עד צאת הכוכבים הוי ימא וכדאמרינן בריש פרק קמא דברכות (ב: ה) ודייקינן לה מדכתיב ואנחנו עושים במלאכה וגו', ותנן בפרק שני דמגילה (ב: ה) וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר ודייקינן עלה בגמרא מנא הני מילי אמר רבי זירא אמר קרא ואנחנו עושים במלאכה והצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים וכתוב והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה, וכי היכי דנפקא לן מהתם דמעלות השחר הוי ימא הכי נמי נפקא מינה דעד צאת הכוכבים הוי ימא, ותו דתניא לקמן רבי נתן אומר כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה, וי"ל דבהא דאמרינן עלה דההיא פליגי, לא כוכבין הנראין ביום ולא כוכבים שאין נראין אלא בלילה אלא כוכבים בינונים, דמר סבר כל שנראין עד שהכסיף העליון והשוה לתחתון כוכבים בינונים הם, ומר סבר עד חצי מיל ומר סבר אפילו לאחר זמן זה, וההיא נמי דאמרינן בפסח (פסחים טז: ה), דמשקיעת החמה ועד צאת הכוכבים מהלך ארבע מילין נמי לא הוי שיעורא ברירא להו דבההיא נמי מספקא להו איזהו מהלך אדם בינוני.

[הריטב"א, שבת לד:]

הא דאמרי' דמצאת הכוכבים ואילך הוא לילה, דוקא ג' כוכבים בינונים אבל פחות לא הוה לילה דהכי אמרי' במס' שבת (ד' לה: ה) כוכב א' יום ב' בין השמשות ג' לילה ואמרינן עלה לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה אלא בינונים וכיון שכן ואין הכל בקיאיין בין (בינונים לקטנים) צריך ליהדר עד שיראו הקטנים וכן במוצאי שבת צריך ליהדר ג"כ שלא לעשות שום מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבד ובע"ש ג"כ אם הוא יום מעונן יקבל אותו מבעוד יום מפני הספק וזהו עיקר היראה ליהדר מהספקות ושלא לעשות המצות ע"ד ההרגל שעונש הספק יותר מהודאי וכן מצינו שעל הודאי מביא חטאת ואמרינן (זבחים ד' מה) דחטאת דנקא כלומר שאפי' לא יהיו דמי כשבה

ילקוט
ביאורים

לקט ביאורים ממשנת
ראשונים ואחרונים,
ערוכים בשפה בהירה וברורה

פרק ראשון - מאימתי

ב.

חיוב קריאת שמע מן התורה או מדרבנן

בש"ש הפרקים הראשונים שבמסכת זו נתבאר פירוש דני מצוות קריאת שמע, ולפינו יבואר מקור חיוב מצוה זו. נחלקו אמוראים (להלן פה). האם חיוב קריאת שמע הוא מן התורה. לשיטת רב יהודה בשם שמואל חיוב קריאתה הוא מדרבנן, ומה שכתוב בתורה 'ובשכבך ובקומך' אין הכוונה שצריך לקרוא את שמע, אלא שצריך לעסוק בדברי תורה בין כששוכבים ובין כשעומדים, וכיון שחיוב קריאתה מדרבנן לכך כשהוא מסופק האם קרא קריאת שמע, אינו צריך לקרותה מספק. ולשיטת רבי אלעזר חיוב קריאת שמע הוא מן התורה, ולכן כשמסופק האם קרא קריאת שמע, צריך הוא לחזור ולקרוא כדין ספק בדין תורה. וכתב הר"ף (ס), שאין הלכה כשמואל שאמר שחיוב קריאת שמע הוא מדרבנן, אלא חיובה מן התורה. וכן פסקו רוב הפוסקים. אבל התוספות במנחות (מג: ד"ה וחיזו) נקטו להלכה שחיוב קריאת שמע הוא מדרבנן.

וקריאת פרשה שלישית של קריאת שמע לדברי הכל חיובה מן התורה כדי להזכיר יציאת מצרים בכל יום, שנאמר (דברים טו א) 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך'. ואם הזכיר יציאת מצרים כגון שבידך ברכת 'אמת ויציב', יצא ידי חובת זכירת יציאת מצרים, ושוב אינו מחויב מן התורה לקרוא פרשה שלישית.

והרמב"ם (קריאת שמע פ"ה הל' ג-ב) כתב, 'פעמיים בכל יום קוראים קריאת שמע בערב ובבוקר שנאמר (דברים ו א) 'ובשכבך ובקומך' בשעה שדרך בני אדם שוכבים וזה הוא לילה, ובשעה שדרך בני אדם עומדים וזה הוא יום. ומה הוא קורא, שלש פרשיות אלו והן 'שמע' (דברים ט ד) 'והיה אם שמע' (דברים יא ג) 'ויאמר' (במדבר טו ז) י"א.

איזה פרשיות שבקריאת שמע חיוב קריאתה הוא מן התורה

נחלקו הפוסקים אלו פרשיות חיוב קריאתה הוא מן התורה. הרשב"א (להלן פה). ד"ה ממלא, ש"מ ח"א סי' עט) כתב, שרק פסוק ראשון חיוב קריאתה הוא מן התורה, ושאר הפרשיות של קריאת שמע חיוב קריאתה הוא מדרבנן. ותלמיד רבינו יונה (להלן טו. ד"ה וממך, פ"ה: ד"ה אולך) כתבו בשם רבם, שכל פרשה ראשונה חיוב קריאתה הוא מן התורה, ושאר הפרשיות חיוב קריאתה הוא מדרבנן. וכתב הפרי חדש (פ"ה סי' סו ד"ה מעשה), שגם פרשת ויהי אם שמע חיוב קריאתה הוא מן התורה.

הטעם ששנה התנא 'קורין' בלשון רבים

מאימתי קורין את שמע בערבין. הירשב"א (מגילה ג. ד"ה מגילה) דקדק, מדוע במשנתנו שנינו 'קורין' בלשון רבים, ובמגילה (ג) שנינו מגילה 'נקראת'. וכתב לבאר, שלגבי קריאת שמע נקט התנא לשון רבים מפני שצריך שכל אחד יקרא בעצמו, שאין אדם יוצא ידי חובת מצות קריאת שמע במה שישמענה מחברו מדין שומע כעונה. אבל לגבי מגילה נקט התנא 'נקראת' בלשון יחיד, משום שהאחד קורא ומוציא את כולם ידי חובתם. וכן כתב בשנות אליהו (ד"ה קורין) י"ז. אמנם במשנה ברורה (סי' סא סק"מ) כתב, שרוב האחרונים

טעם פתיחת המשניות במצות קריאת שמע וברכותיה

כתב הרמב"ם (הקדמה לפירוט המשניות), שהתחיל רבינו הקדוש את סידור המשניות במסכת זו שנתבאר בה דיני ברכות הנהנין וברכות המצוות, ואין לך מצוה שאדם חייב בה בכל יום אלא קריאת שמע בלבד, וראוי הדבר שקודם שישנה דיני ברכות קריאת שמע, יבאר דיני קריאת שמע עצמה, והתחיל לבאר מאימתי קורין את שמע וכן שאר פרטי קריאתה ודיני ברכותיה, ואחר כך חזר לבאר דיני ברכות הנהנין וברכות המצוות.

ורבינו ישעיה האחרון (פסקי ריא"ז הלכה א אות א, ה"ד בשלטי הגערים אות א) כתב, שמשום 'ראשית חכמה יראת ה' (ההלל ק"א) התחיל רבינו הקדוש את סדר המשנה ביחודו של הקדוש ברוך הוא, ואמר שחייב אדם לקרוא קריאת שמע, לייחד שמו של הקדוש ברוך הוא ולקבל עליו עול מלכות שמים ועול התורה והמצוות בערב ובבוקר, שנאמר (דברים ו א) 'ובשכבך ובקומך'.

ובהזן עשיר (פ"ה מ"א ד"ה קורין) ובפחת עינים (ד"ה פ"ה) כתבו, שהמצוה הראשונה מן התורה שאדם מתחייב בה כשנעשה בן י"ג שנים, היא מצות קריאת שמע בערבית, והיינו שבלי ליום כניסתו לשנת י"ד הוא מתחייב בקריאת שמע, ועל כן פתח בה רבינו הקדוש.

ובתפארת ישראל (הקדמה) כתב לבאר, שהמצוה הראשונה שחלה על האדם היא העסק בדברי תורה, שתלמוד מביא לידי מעשה (קדושין מ:), שאם אין תלמוד, מעשה מנין, ונצטוונו על התלמוד בלפסוק 'ושנתם' שבקריאת שמע, ומבואר במנחות (טז) שבדיעבד בקריאת שמע שחרית וערבית יצא ידי חובת לימוד התורה, ולכן התחיל רבינו הקדוש את המשניות שהם ביאור המצוות, עם ענין קריאת שמע.

ובשפתי חכמים (ד"ה מאמתי) ביאר הטעם שפתח רבינו הקדוש את התורה שבעל פה במצות קריאת שמע, לפי שבוה נמצא שפתיחתה היא מעין פתיחת תורה שבכתב, ובפרט שיש בה שבחן של ישראל שמבואר בחולין (ב): שחביבים ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת אין מזכירים את שמו של הקב"ה אלא לאחר שלש תיבות, ככתוב (ישעיה ו א) 'קדוש קדוש קדוש ה' צבאות', וישראל מזכירים את שמו אחר שתי תיבות שנאמר (דברים ו ד) 'שמע ישראל ה''. והתורה שבכתב שניתנה לישראל ולא למלאכי השרת, פותחת ב'בראשית ברא אלקים', והרי היא ניתנה לישראל להזכיר את השם אחר שתי תיבות, וכן קריאת שמע ניתנה להזכיר את השם אחר שתי תיבות, הרי שהתורה שבכתב ושבעל פה מתחילים שניהם בשבחה של ישראל.

וכתב עוד, שמצות קריאת שמע היא כלי זינים של ישראל לנצח ולהושיע מאויביהם, כמבואר בסוטה (מג). בפסוק (דברים כ ג) 'שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וגו', שלכן נקט בדבריו 'שמע ישראל', משום שאמר הקב"ה לישראל, אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית, אינכם נמסרין ביד האומות, ולכן פתח רבינו הקדוש במצוה זו.

א. והוא משום שהרופא הבקי שרצוה בממור בריאות הבריא על תכונתה שהיא עומדת עליו, יקדים תיקון המזון בתחילת רפואתו, ועל כן התחיל התנא במסכת ברכות, שכל מי שיאכל אין לו רשות לאכול עד שיברך. אחר כך ראה לתקן דבריו כדי שלא יהיה חסר בענין מן העניינים, ולפיכך דיבר על כלל הברכות שאדם חייב בהן. ג. ראה בצ"ח (ד"ה מאמתי) שדן לפי דברי הרמב"ם מדוע פתח רבי בקריאת שמע ולא בתפילה. ועיין שם שכתב ביאור נוסף, שפני שרצה רבי לעשות נחת רוח למשה רבינו פתח בדברי רבי אליעזר שהוא מורעו, כמבואר במדרש (לקוטי שמיני סי' קמ"ד רמז טע"ג). אמנם כתב שביאור זה הוא רק אם נאמר שדין תחילת זמן קריאת שמע של ערבית הוא מדברי רבי אליעזר, ותלוי דבר זה בשני תירוצי הגמרא להלן (ג). וראה עוד בפתיחת הצ"ח למסכתין, שהרחיב לבאר טעם פתיחת המשניות בענין קריאת שמע. וראה בחדישים גם ישנים (פסקי) שביאר בהרחבה דקדוקים שונים בפתיחת המסכת. ג. בענין זה ביאר בחדושי הרי"ם (ד"ה מאמתי) לפי מה שאמר רבי יהושע בן קרחה (להלן ג) 'שמע' קדמה ל'והיה אם שמע' כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים ואחר כך יקבל עליו עול מצוות, כמו כן פתח התנא תחילה בעול מלכות שמים ופירש אחר כך את המצוות. ד. וכן כתב החידושי הרי"ם (ס). ובארץ צבי (ש"מ, ח"א סי' טו ד"ה א) הקשה, שהרי אפשר שיעשה מצוה אחרת בלילה משיגדיל קודם שיתפלל, כגון שנודמן לו ליתן פת לעני או לבקר חולים או שאר מצוה וכדומה. ועיי"ש מה שתיירץ. וראה בפרדס יוסף (בש"ש פ' טו) שדן בזה [וכעין דברי האחרונים, כתב המהר"ל דיסקין (פ"ד כספי גלג' רמז ע"ח טז) בביאור תירוצי הגמרא להלן בסמוך שהתנא הקדים של ערבית כדרך הכתוב במעשה בראשית]. ובדברי פנחס (למעשה, סי' ג ד"ה ושמע) הביא דברי הבית הלוי שנחלק בוה. וראה בוה להלן בסמוך בדברי התפארת ישראל. וראה עוד בוה בבית משולם (על המשניות ד"ה עד סוף). ה. וראה במסגרת זהב (משניות, על הפסחים יב"א טז) שהאר"ך לרן בדברי התפארת ישראל. ו. כתבו תלמידי רבינו יונה (להלן פ"ה מ"א), שלששה זו צריך לקרוא בבוקר ובערב איזה דבר מן התורה, ואין חיוב מן התורה לקרוא דווקא את שמע, ויכול לקרוא מה שרצה, וחכמים חייבו לקרוא דווקא פרשיות קריאת שמע. וכן כתב השאגת אריה (ש"מ, סי' א), והביא הרבה ראיות לזה. וראה בפני יהושע (ד"ה וקח) שהרחיב לפי זה ליישב את כל הסוגיות. ז. עיין שאגת אריה (ס) הטעם שפסקו שחיוב קריאת שמע הוא מן התורה. ח. ראה בוה בפני יהושע (ד"ה מאמתי). וראה בקרן

אורה (להלן ג. ד"ה גמלי) שהאר"ך לבאר מקור חיוב קריאת שמע. ט. ע"פ פי המשנה (להלן ג). באור שזכר (קריאת שמע פ"ה סי' ה"ג) פירש, שהרמב"ם סובר שמצות קריאת שמע בכל יום יום היא מדרבנן. וכדבריו כתב בשאלת דוד (ש"מ, פ"ה ח"א סי' ב). י. ע"פ המשנה לקמן (ד). יא. ובדברי ירמיהו (קריאת שמע טז) כתב לדון אם מצות קריאת שמע תלויה במה שהוא יום ולילה, או בשעת שכיבה וקומה, ועיין שם שהביא דברי הראשונים שנחלקו בוה. וראה עוד בפרטי מצות קריאת שמע וגדריה, בילקוט ביאורים (להלן ג) במשנה. יב. לשיטת רבי אלעזר שחיוב קריאת שמע הוא מן התורה, כמבואר לעיל בסמוך. יג. עיין מנחת כהן (מגילת ששע מנחת זרע) ושאגת אריה (ש"מ, סי' ט) שהאריכו בוה. יד. בענין התחלת המשניות באות מ', ראה תו"ט (עוקץ פ"ג מ"ד ד"ה אמר ר"ש) וחתם סופר (ד"ה מאמתי). והמפרשים ביארו בכמה דרכים הטעם שנקט התנא הלשון 'מאימתי' ולא 'ממת', ראה בערוך, הפלאה שבערכין (עין מה), יש סדר למשנה (על המשניות ד"ה מאמתי), מלאכת שלמה (ד"ה מאמתי), קדושה וברכה (פסיקתא, פ"ה מאמתי), שנות אליהו ומגיד תעלומה ויפה תלמוד (ד"ה מאמתי), סדר הדורות תנאים ואמוראים (פ"ה י - ידע יתהיה ה"ש) מהקדמת ספר באר אברהם בשם בעל מגלה עמוקות, מתא דירושלים (על יחשמינו משה, בסקדמה) ומגדים חדשים (ד"ה מאמתי). וראה עוד בפרחי כהונה (ד"ה מאמתי) בביאור לשון 'מאימתי' בדרך רמז. ובביאור תיבת 'בערבין' עיין שושנים לדוד (ד"ה בערבין), שנות אליהו (ד"ה בערבין) ותוספות חדשים (על משניות ד"ה בערבין) בשם אדרת אליהו. ובמשניות הנוסח 'בערבית'. טו. וכתב שכן הוא בירושלמי (פ"ה סי' ה"ג) [אמנם עיין בפני משה (סז) שפירש את דברי הירושלמי בענין אחר]. וכתב מהר"ם אלשקר (ש"מ, סי' ו), שאע"פ שכלל התורה שומע כעונה ויוצא יד"ח כששומע מחבירו, מכל מקום בקריאת שמע אינו יוצא יד"ח בשמיעה מחבירו, משום שכתוב 'ודברת בס'. טז. והרשב"א לבאר הטעם שבמשנה להלן (ה), לגבי ברכות קריאת שמע שנינו 'בשחר מברך שתיים לפניו' לשון יחיד, מפני שבברכות קריאת שמע יכול אחד לבדן ולהוציא את כולם ולכן שנה התנא בהן לשון יחיד, אבל קריאת שמע צריך כל אחד ואחד לקרוא ואינו יוצא בקריאת חבירו, ולכן שנינו בה לשון רבים. ובחשק שלמה (ד"ה מאמתי) כתב לחלק, שדווקא כשקורא בעל פה אינו מוציא את חבירו ידי חובתו. וראה במענה אליהו (ש"מ, סי' סה ד"ה ופ"ה) שדחה דברי החשק שלמה. וראה מגדים חדשים (ד"ה קורין) מה שיש לדון בכוננת השנות אליהו.

אוצר עיונים

אוצר מקיף המכיל
את כל גדרי הדינים
של הערכים במסכת
על יסודותיהם וטעמיהם
ערוכים בשפה בהירה
ומשובבת לב

מערכה א

חובת קריאת שמע ועונתה

א. האם חובתה מן התורה או מדרבנן / ב. שיעור חיוב מן התורה / ג. גדר המצוה / ד. זכירת יציאת מצרים / ה. קריאתה בלא ברכות או שלא בעונתה / ו. אימתי היא עונתה / ז. האם סוף זמנה ביום מן התורה

מצוה כללית השייכת לכל קיום מצוות התורה, והיא שורש שממנו נולדו שאר המצוות. וכתב זוהר הרקיע שיש לומר כעין דבריו, שכיון שענין האמונה ביחוד השם, וקבלת מלכות שמים בקריאת שמע, הן ענין אחד, לפיכך לא נמנית מצוות האמונה שהיא מצוה כללית, אולם את קריאת שמע שהיא מצוה פרטית יש למנות לחוד.¹

והגרי"ם פערלא (על הרס"ג עשין ג-ג עמ' 144-144) ביאר ששיטת הגאונים [הבה"ג ורס"ג] ששלושת המצוות: א. האמונה, שנאמרה בעשרת הדברות 'אנכי ה' אלהיך' (שמות כ ב) ב. יחוד שמו, שנאמר בפסוק 'שמע ישראל', ג. קריאת שמע שחרית וערבית, כולן נכללות במצוה אחת, משום שאף קריאת שמע יסודה הוא קבלת עול מלכות שמים, שהיא אמירת האמונה ויחוד שמו, בפה. והביא לכך ראיה מהמדרש (דברים רבה פ"ב פל"א) 'זמיהן זכו ישראל לקרות שמע, אמר רבי פנחס בר חמא ממתן תורה זכו ישראל לקרות שמע, כיצד את מוצא, לא פתח הקב"ה בסיני תחלה אלא בדבר זה, אמר להם שמע ישראל אנכי ה' אלהיך, נענו כולן ואמרו ה' אלהינו ה' אחד ומשה אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. הרי שפסוק שמע ישראל שייך לדברה של 'אנכי'.

שיטה אחרת מצינו ברבינו יונה (כא. ד"ה אמר) שכתב לדעת שמואל שקריאת שמע מדרבנן, שאף שכתוב בתורה 'ושבשכך ובקומך', סבר שמואל שלא אמרה תורה לקרוא דווקא את פרשת שמע, אלא שיקרא בתורה בכל מקום שירצה, ומה שאנו קורין זאת הפרשה דווקא אינו אלא מדרבנן. והשאגת אריה (שו"ת ס"א) ביאר בזה בהרחבה שהיא חובה מן התורה לקרוא איזו פרשה מתוך התורה, פעמיים ביום בערב ובבוקר, וחייב לקרוא זאת דווקא בזמנה, וחכמים קבעו לקרוא דווקא את שלושת הפרשיות הללו, משום הטעמים ששינו (ג). לקבלת מלכות שמים, ועול מצוות, וזכירת יציאת מצרים.² ומתבאר מדברי רבינו יונה והשאגת אריה שעיקר המצוה הוא בקריאת פרשה מן התורה, בתורת תלמוד תורה,³ וקביעת חובה זו היא חובה הנוספת על עיקר המצוה של תלמוד תורה שאין לה שיעור, וכאן קבעה התורה מידה לכך, שאינו רשאי להפטר מקריאת פרשה אחת בבוקר ובערב, והיא חיוב גמור.⁴

כעין זה מצינו בירושלמי (פ"א סוף ה"ב ה:) שהקשו על מי שתורתו אומנתו כיצד אינו מפסיק לקריאת שמע, וכי אינו מפסיק מלימודו כדי לקיים מצוה שזמנה עובר, ותרצו שאף היא ישיון היא, אלא שבעונתה היא חביבה מדברי תורה, וביאר הקרן אורה (יא. אות טו, יז) שכוונתו לכך שמהות המצוה היא משום לימוד תורה, וזו החובה שכתובה בפסוק 'ושננתם לבניך ודברת בם', ומן התורה היה רשאי לקיים זאת כרצונו, וחכמים קבעו ליה מדה מכח הפסוק 'והיגית בו יומם ולילה' שיקרא פעמיים, אחת ביום ואחת בלילה. ולפיכך מי שתורתו אומנתו רשאי שלא להפסיק מפני שאינו מבטלה אלא מקיימה במה שלומד דבר אחר.⁵

הלחם משנה (תפילה פ"א ה"א) הקשה על לשון הרמב"ם בתחילת הלכות קריאת שמע, שאילו בתחילת הלכות תפילה, פתח בלשון 'מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר יעבדתם את ה' אלהיכם', מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה וכו', ואילו בתחילת הלכות קריאת שמע פתח בלשון

קריאת שמע מתקיימת בקריאת שלושת הפרשיות בשחר ובערב, ונחלקו הראשונים במידת החיוב מן התורה, האם די בפסוק ראשון של שמע ישראל, או שצריך לכל פרשה ראשונה, או לכל הפרשיות. ומסוגיות הגמרא עולה הנדון מהו גדר המצוה, האם הוא כלימוד פרשה מן התורה וכמצוות תלמוד תורה, או שהוא כקבלת מלכות שמים וכמצוות האמונה ביחוד שמו יתברך, או שהיא מצוה חדשה שאינה כלולה בתלמוד תורה או יחוד השם. עוד דנו המפרשים האם הזכרת יציאת מצרים היא מצוה בפני עצמה, או ששייכת ליטבע קריאת שמע ונחשבת כחלק ממנה.

ויש לדון בקורא שמע בלא ברכותיה האם מגרע באיכות קיום המצוה או שהקריאה והברכות שתי מצוות נפרדות הן. נדון נוסף מצינו אימתי היא עונת הקריאה, והאם היא מן התורה או מדרבנן, והקורא שלא בעונתה האם מקיים מצוה אלא שאינה מצוה מושלמת, או שלא קיים כלום.

א. האם חובתה מן התורה או מדרבנן

הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע ב) מונה מצוות האמונה ביחוד השם, וכתב שמקור המצוה הוא מה שנאמר (דברים ו ד) 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד', והוסיף 'ויקראו גם כן זאת המצוה מלכות שמים, כי הם יאמרו 'כדי לקבל עליו עול מלכות שמים' רצו לומר להודות ביחוד ולהאמינו. וכוונתו ששינו (ג-ג.) שפרשה ראשונה של שמע נקראת קבלת עול מלכות שמים, והטעם שקבעו חכמים לקרוא קודם פרשה שניה של 'זהה' אם שמוע' הוא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים, ומוכח שמהות המצוה היא לקיים דבר זה, ולא בקריאת הפרשה לחוד כקורא בתורה.

והרמב"ם הוסיף וכתב (שם י) 'שצונו לקרוא קריאת שמע בכל יום ערבית ושחרית והוא אמרו ודברת בם בשבתך בביתך, ומתבאר מדבריו שזמנאם כשתי מצוות: א. קבלת עול מלכות שמים, ב. לקרוא קריאת שמע'.⁶

החינוך (מצוה תכ) מונה מצוות קריאת שמע שחרית וערבית, וביאר ששורש המצוה הוא שרצה השם לזכות עמו שיקבלו עליהם מלכותו ויחודו בכל יום ולילה כל הימים שהם חיים. והוסיף שכאשר קורא בכוונת הלב הוא מחזק בדעתו את האמונה, ועל ידי זה זוכה להנצל מן החטא באותו יום, ולכך צריך לקרוא פעם אחת ביום לשמירת מעשיו בכל היום, ופעם אחת בלילה לשמירת מעשיו בלילה. והנה החינוך מנה לחוד את מצוות האמונה ביחוד השם (מצוה תיז) שנצטוו בה בפסוק 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד' ואת מצוות תלמוד תורה (מצוה טיט) שנצטוו בה בפסוק 'ושננתם לבניך'. ומתבאר מכך שקריאת שמע היא מצוה נפרדת.

הרמב"ן במנין המצוות (שכחת העשין, מ"ע ב) הוסיף שיש למנותן כשתי מצוות, קריאת שמע של ערבית, וקריאת שמע של שחרית, לפי שזמנה של זו אינו כזמנה של זו, ואינו מעכבות זו את זו.⁷ אולם הרמב"ם והחינוך לא מנאום אלא כמצוה אחת, ומשום שזו מצוה אחת המתקיימת פעמיים בכל יום, בערב ובבוקר.

הרשב"ן בזהר הרקיע (עשה יב) הביא דעת הבה"ג שלא מנה מצוות האמונה ביחוד השם, ומנה למצוות קריאת שמע, וביאר הרמב"ן (השגות לספר המצוות עשה א) שדעתו היא שאין למנות את האמונה כמצוה פרטית, לפי שהיא

פתיחה
ע"י מוני המצוות
כיצד נמנית
ע"י מוני המצוות

ה. כעין זה הוכיח הקרן אורה (יא. אות יז) מדברי הירושלמי (פ"א ה"ה) 'מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום רבי לוי ורבי סימון, רבי סימון אמר מפני שכתוב בהן שכיבה וקומה, רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולים בהם, וקשה מהי השאלה מפני מה קורין פרשיות הללו והרי התורה קבעה לקרוא כן, אלא מוכח שחכמים הם שקבעו את קריאת הפרשיות האלו, ומן התורה מקיים חובתו אף בפרשיות אחרות בתורה.
ו. והקרן אורה (יא. אות א) כתב שלכאורה כיון שגדר החיוב הוא 'תלמוד תורה', רשאי לצאת אף בתורה שבעל פה ולא רק בתורה שבכתב, שהרי חובת לימוד היא. וראה להלן שהובא מה שהקשה על שיטת השאגת אריה.
ז. וצ"ח השאגת אריה לגמרא בנדרים (ת) שאין שיעור לחיוב לימוד התורה, ורשאי להפטר בקריאת שמע שחרית וערבית, ולפיכך אם נשבע שישנה פרק זה אין זה נשבע לקיים את המצוה לפי שלא היה מחויב בכך, ומוכח שאדם מקיים בקריאת שמע את מצוות תלמוד תורה.
ח. ואף שאינו מקיים את המצוה שחכמים קבעו לקרוא דווקא פרשיות הללו, פטרו אותו חכמים

השיטה שהיא
מצוות
האמונה ביחוד
השם

א. ומצ"ב אלו, מנה הרמב"ם (ספר המצוות מ"ע יא) למצוות תלמוד תורה כמצוה בפני עצמה, ומוכח שמצוות קריאת שמע אינה נכללת לא בתלמוד תורה, ולא בקבלת מלכות שמים.
ב. כוונת הרמב"ן להוכיח מכך, שאין זה כשני חלקים של מצוה אחת, שאם כל קריאה היא רק חלק מהמצוה נמצא שבקריאה אחת בלבד, לא קיים מצוה שלמה, ואם החסיר אחת מהן לא קיימה כראוי, ומדוע אין זה מעכב את חבירתה, כמו אילו לא קרא את כל הפרשיות שנחשב כעשיית חלק מהמצוה בלבד, ואין זה קיום המצוה כתיקונה, אלא ודאי שהן אינן שייכות כלל אחת לחבירתה, ואין זה מגרע בה כלום.
ג. ומשמע מדבריו שאין מקום למנות את שתייהן כשתי מצוות נפרדות, אלא שתיהן נכללות בענין אחד, ומכל מקום נמנית קריאת שמע ולא אמונת היחוד, מהטעם הנזכר.
ד. אכן הרמב"ם חולק כפי שהובא לעיל, שיש למנותם כמצוות נפרדות, ומצינו כן להאבן עזרא (יסוד מורא, שער י-ו) שאף הוא מונה ג' מצוות נפרדות: א. קריאת שמע, ב. אמונה, ג. יחוד השם.

השיטה שהיא
מצוות תלמוד
תורה

אליבא דהלכתא

סעיפי הלכה
לפי סדר ה"עין משפט",
ערוכים ומנוסחים ע"פ
דברי הרמב"ם והשו"ע
ונושאי כליהם

פניני הלכה

נושאים והלכות
בסוגיות הגמרא
מתוך ספרי הפוסקים והשו"ת

פרק ראשון

ב.

מאימתי זמן קריאת שמע בלילה

זמן קריאת שמע בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים^[ט].

עד מתי זמן קריאת שמע בלילה

לכתחילה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה^[י], ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר, יצא ידי חובתו^[יא].

זמן הקטר הלכים ואברים

כל שקרבו מתיריו ביום מעלין אותו על המזבח כל הלילה, כיצד זבחים שנוזק דמם ביום מקטירין אימוריהן בלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכן איברי העולות מקטירין אותן בלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכדי להרחיק מן הפשיעה אמרו חכמים שאין מקטירין האימורין ואיברי העולה אלא עד חצות הלילה^[יב].

זמן אכילת קרשים הנאכלין ליום ולילה

וענין כתב הרמ"א (שם סי' קס"ג) שצריך שיראה ג' כוכבים בינונים, צריך לומר שבתענית לא הותרו כלי האי. ועוד כתב המגן אברהם (שם, שאם נראה ביום לא מהני אפילו גדולים. רבינו מנוח (על המגן) (שם) האריך בדבר המנהג להתפלל ערבית ולקרא קריאת שמע מבעוד יום, וכתב שהוא מנהג טעות. וראה מה שנתבאר בזה הלחן (שם) בדבר הנהגים להתפלל מבעוד יום אחר פלג המנחה וסופכים על דעת רבי יהודה. [ג] חכמים

שהן נאכלין עד שיעלה עמוד השחר, וכדי להרחיק מן העבירה אמרו חכמים שאין נאכלין אלא עד חצות הלילה^[יג].

ברכות קריאת שמע

הקורא קריאת שמע מברך לפנייה ולאחריה, ביום מברך שנים לפנייה ואחת לאחריה, ובלילה מברך שנים לפנייה ושתיים לאחריה^[יד].

מאימתי כהנים טמאים אוכלין בתרומה

במשנתנו. כסף משנה (שם). ואפילו איחר במיד עד חצות יכול לקרותה אז. מגן אברהם (שם, [ג] רמב"ם (שם), שו"ע (שם סי' נ"ג) והטעם שרובן גדרו שאסור להתאחר בקריאת שמע אחר חצות הלילה כדי שלא יבוא לידי מכשול, ואם מתאחר נקרא עובר על דברי חכמים, אבל עד חצות אין איסור אם מתאחר אלא שלא נקרא זרין, והיינו ביושב ואינו עוסק באכילה או במלאכה המטרת, אבל אם אוכל או עוסק במלאכה המטרת מן הדין

שיעריב שמשן ויצאו שלשה כוכבים בינוניים, וזה העת כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה, שנאמר (ויקרא כ"ו ז) וזבא השמש וטהר, עד שיטהר הרקיע מן האור, ואחר יאכל מן הקדשים^[טז].

ג.

המשכים להתחנן לפני בוראו

המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות משמשתנות המשמרות, שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף

אסור משהגיע זמן קריאת שמע. משנה ברורה (סי' ס). [ז] רמב"ם (משנה הקדמות סי' ט"ז). אבל רש"י (ד"ה ס"ד) כתב, שהקטר חלבים לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל. אמנם בנאכלין לשני ימים ולילה אחד לא עשו הרחקה עד חצות, כיון שניכר הוא שקיעת החמה אבל בלילה אינו ניכר. משנה למלך בשם התוספות (פסחים י: ד"ה ללחמן). [ח] רמב"ם (שם סי' ט"ז). [ט] רמב"ם (קידוש שמע סי' ט"ה). שו"ע (שם סי' נ"ג). [י] רמב"ם (פסחים סי' ט"ז).

פניני הלכה

בעולם הזה שקבל הנאה על שמו. הרי מבואר בדברי הפנים מאירות, שטעם הזכרת השם למחבר אתו אינו אלא כדי שיקבלו מכה האומר שגדולה מעלתו, אבל לענין שפתותיו דובבות אין צורך להזכיר שמו, שגלוי בשמים מי בעל הדברים, וכשנאמר הדין או החיודש אפילו סתם הוא ברחמיו דובב שפתי ישנים.

אך ציון החיד"א, למה שכתב בספר ים יששכר והוא פירוש תוספתא דביצה הניפס בק"ק מיץ שנת תקכ"ט, שנתן טעם למזכירים שמוותם על חבוריהם, ואלו דברי ים יששכר (הקדמה), שראה דעת המחברים שונים שיש שהעלימו זכרונם מעל ספריהם והיזכורם ולא כתבו בו המחבר ולא שם עירו, ויש שהעלו זכרונם בפורטוטו, ויש שכתבו בדרך רמיזה בעלמא. ומתחילה שיבא את המעלימים שמוותיהם מחמת גדולת ענותותם. ואחר כך שיבא את המזכירים שמוותיהם על חיבוריהם כדי שיהיו שפתותיהם דובבות בקבר. ולאחר כל זאת הכריע שאף שאלו ואלו כוונתם לשם שמים מכל מקום טוב ונכון יותר להזכיר שם המחבר, והוא כיון שבמקום מחלוקת הפוסקים יש להכריע כמי שגדול מחבירו בחכמה, ואם אין ידוע מי הוא המחבר אין ידעו אם גדול הוא או קטן. וגם ענין ענוה יש בזה, שאם יחלוק עליו מי שגדול ממנו יכריעו בגדול כיון שידעו שהוא המחבר, ולא יטעו לפסוק כמותו נגד מי שגדול ממנו, ולכן נכון למחבר להזכיר שמו על חיבורו.

וכתב החיד"א, שלפי דברי הפנים מאירות צריך לומר שמה שנתפשט המנהג שכל מחבר מזכיר שמו על הספר הוא כדי שיהיה לזכרון לו ולזרעו אחריו שיליצו בשמים עליהם מלאכי החסד ששומעים שמזכירים שמו לטובה בתורה ומליצים טוב בעדם, ועוד שכוין שמצינו שנחמיה נענש שלא נקרא שמו על ספרו (פסחים י"ג), אם כן בדורות אלו אם לא יזכירו שמו על ספרם יאמרו שזה היה עונש להם שלא נקרא הספר על שמו. וכיון שעינינו הרואות שמוזמן הגאונים כל מחבר ספר רותב שמו עליו שי להזיח במנהגם, ושאי התנאים ואמוראים שכתב בספר החסידים שיש מהם מי שנהג שלא להזכיר שמו הוא כיון שלפי מעלת המופלאה היו נזוהרים גם בדקדוק זה וכוונתם לשמים, אך מוזמן הגאונים עד עתה לא מצינו מי שנהג בזה. וכמעט שמי שרצה לנהוג כך בדור יתום יהיה לו לגאון שמורה שכבר הוא שלם ורצה לקיים גם דקדוק זה, שלא יבער שלא יודע בדורו שהוא חיבור, ואע"ג שלבו לשמים וכוונתו לטובה, יש בזה לזות שפתיים שיאמרו שרצה להראות חסידות יותר מכמה גאונים וגדולי עולם.

וכתב שמהר"ש אבהב עצמו על הסתיר שמו שות"ר דבר שמואל, ורק בספר הזכרונות העלים את שמו, וטעמו יתכן שהוא כיון שהוא תוכחת מוסר בכל מה שנכשלים העולם, ולא רצה להזכיר את שמו על ספר זה כדי שלא ליטול גדולה שהוא מוכיח ואין גם אחד בדורו שראוי לכך וטעמים אחרים, אבל על תשובותיו לא עלה על לבו, ועיי"ש עוד. ובהקדמת ילקוט אברהם (לפנים, ד"ה ג"ה) כתב שהיום מנהג רוב ככל מחברי ספרים לכתוב ולרמוז בהם שמם ושם אבותיהם.

ב:

איסור אות ואת בנו ושנות גדלות לנוסע ממדינה למדינה

בבאר משה (פ"ח, ט"ז סי' קט) נשאל לענין איסור אותו ואת בנו, אם שחט את האם באמריקא באמצע היום אם מותר לשחוט את הבן לאחר מכן בארץ ישראל שאז נהיה לילה בארץ ישראל, אף באמריקא מקום שחשית האם עדיין יום, שכפי הידוע ששתיים הזמנים במקום ליל, ובארץ ישראל מחשיך הלילה לפני שמוחשיך הארץ, והשיב שמוותר לשחוטו, שכוין שהאיסור לשחוט חל על השוחט, הברר תלוי במקומו של השוחט ולאחר שבמקומו של השוחט נהיה לילה מותר לו לשחוט הבן, וכן להיפך אם במקום שבו נשחטה האם נהיה כבר לילה אבל במקום שבו נמצא הבן עדיין יום אסור לשחוטו.

וכן כתב בשו"ת חבצלת השרון (ח"ב סי' ע"ז) שכלל העניינים אין לנו אלא מקומו ושחטו, ולענין איסור שחיתת הקרבן עד שיעברו עליו שבעה ימים מלידתו, כמו שנאמר (ויקרא כ"ו ט) שבעת ימים יהיה תחת אמו, צריכים אנו לחשוב לו שבעת ימים שתחת אמו בשעה שכלה יום השביעי במקום המקדש ונכנס יום שמיני, וכן לענין אותו ואת בנו יש לחשב לפי המקום שנמצא בו עתה הבן, ומעשינו שכלל יום יוכיחו שאם בא לפנינו אחד שנעשה בר מצוה באותו יום מחשיבים אותו לגדול מתחילת הלילה שנכנס בו לשנת הדין, ואין אנו שואלים אותו אם נולד באותו ששכניו עדיין יום.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' ע"ב) נשאל, בדבר אשה שנסעה מארצה"ב לארץ ישראל ביום השביעי לספירת שבעה נקיים שלה, וכיון שיש שינוי בזמנים מארצה"ב לא"י בשש שעות, נמצא שכאשר תבוא לארץ ישראל יחסור לה שש שעות מהיום השביעי, ונשאל אם תוכל לטבול מיד בלילה, או שמא כיון שחסרו לה שש שעות מיום שלם, צריכה להתנות בטבילה, או עכ"פ בשימושה עד לאחר השעות שנחסר לה.

פרק ראשון

ב.

רמיזת שם המחבר בתחילת ספרו

כתב בסדר הדורות (פ"ק ר"י סי' ה' ג"ה) א"ת ד' בשם ספר באר אברהם (הקדמה) שהביא בשם הגהלה עמוקת, שרבי יהודה הנשיא חתם את שמו בראש חבורו המשניות, בכך שפתחו ברבינת 'מאימתי', שהיא בגימטריא 'אני יהודה קדוש', ותמה אין ענין כמותו יקרא עצמו יהודה קדוש. ובמראית העין (ד"ה מאימתי) כתב, שיש לרמוז שתיבת 'מאימתי' עם האותיות בגימטריא 'הלל שמאי אני יהודה', כי הלל ושמאי קצרו המשניות שהיו ת"ר סדרים ועשאו ששה, ואחר כך קיצר רבי את המשניות שסדרו הלל ושמאי וכתב המשניות כמו שהם בידינו, ולרמוז זה פתח בגימטריא 'שורמו על כל המשמות הללו.

וענין הזכרת שם המחבר ברמז בראש חיבורו, מבוואר בספר הרוקח (הקדמה), וכך כתב שם, וקראתי הספר הזה 'רקח' בשמי אלעזר, וסימן רקח מרקחת מעשה רקח, 'שמון' [כן הגיה בתועפות ראם על היראים בפירוש ההקדמה (שם) ג], וראה הגהות ברכת שמעון על הרוקח בגימטריא 'אלעזר בן יהודה', [שכל אדם צריך לרשום שמו בספרו, כמו תנא דבי אליהו מתחיל 'ויגרש את האדם' לפי שיוגרש' עולה בגימטריא 'תנא דבי אליהו', ומרש תדשא מתחיל 'תדשא הארץ דשא' שהוא בגימטריא 'רבי פנחס בן יאיר', ומרש בראשית רבה מתחיל 'ואהיה אצלו אמן ואהיה שעשועים יום יום', שכן 'ואהיה שעשועים' עולה כמו 'רבי הושעיה רבה', ופרקי דרבי אליעזר מתחילים 'מי ימלא גבורת ה' שכן עולה כמו 'אליעזר בן הורקנוס', וכן סדר עולם מתחיל 'מאדם ועד נח', 'מאדם' בגימטריא כמו 'יוסי'.

והחיד"א בפירוש יוסף תהלות על התהלים (ב' ג) כתב, שדוד המלך ע"ה רמו את שמו בפתיחת ספר תהלים, שכן 'אשרי' הוא ראשי תיבות 'אבי שלמה ראש ישראל', כי כל עניינו היה תלוי בכך שבנו שלמה יהיה ראש ישראל ובכך יתברר שלא חטא בעון כל שבע, ובהקדמה לספר ילקוט אברהם הביא גם מה שכתבו בספרים הקדושים, כספר הזוהר פותח בתיבת 'יריש', שהוא ראשי תיבות 'רבי שמעון בר יוחאי', ובהגהות המנהגים לספר המנהגים (פ"ח, ג"ה) כתב שתיבות 'אבינו מלכנו' חטאנו לפניך' בגימטריא 'עקיבא בן יוסף יסיד ז"ה', שהוא יסד נוסח אבינו מלכנו.

והחיד"א בשם הגדולים (פסחים, ענינה' א' א"ח ט) כתב אודות ספר הזכרונות, המדבר בכמה הלכות שקצת העם נכשלים בהם, והכנסת הגדולה מביא דבריו, ולא נזכר בספר מי מחברו, וידענו שחיבורו הרב החסיד מהרי"ש אבוהב אחד המיוחד מרבני ויניציא בעל שו"ת דבר שמואל, ולרוב חסידותו לא הזכיר שמו עליו. והביא שבפנים מאירות (ח"ב הקדמה) כתב בזה אם טוב לאדם לכתוב ולהדפיס ספר שחיברו בסתם ולא לומר מי הוא המחבר, או שמא חיוב מוטל על המחבר להזכיר שהוא חיברו ושישיר הספר את שמו, משום שכל ת"ח שאומרים שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר (פסחים י"ג), וכתב הפנים מאירות, שמה שפתותיו דובבות אינו מחייב שהאומר שמועה יזכיר שם אומרה, שגם אם יאמר האומר את השמועה בסתם או בשם אחרים, גלוי בשמים מי חידש סברא זו ושפתותיו דובבות ומה שהיו מקפידים לומר בשם אומרה הטעם הוא כיון שכשיאמרו השמועה משם אומרה והוא אדם גדול השומע ישמע ויקבלה ועל ידי זה גורסים אותה ונותנים לב ללומדה ומחמת כך האומרה שפתותיו דובבות, ועל פי זה כתב, שאותם מחברי ספרים שהעלימו שם מחמת ענוה שפיר עשו, שמאחר שנתפשטו ספריהם על ידי הדפוס ויד הכל משמשת בהם ויכולים כולם ללמדם, שוב אין צורך להזכיר את שמו על שמועתם, וכל הלומד מדבריהם קמי שמאי גליא מי הוא המחבר ויהיו שפתותיו דובבות בקבר.

והביא החיד"א ראייה לזה שפתותיו של בעל השמועה דובבות גם אם אין מזכירים את שמו, מסתם משנה וכל ההלכות האמורות במשניות וברייתות בסתם מבלי הזכיר שם אומרם, ואם לא היו מניחים לכתוב שמו על ספריהם, כגון מי שחיבר תורת כהנים ספיקלתא ברייתות ומדרשים ואגרות ותקוני עולם כגון מסכת סופרים לא כתבו בספריהם אני פלוני בר פלוני חבתי וחברתי זה הספר, כדי שלא יגנה מהעולם הזה ויפגום שכרו בעולם הבא, או פלוני חבתי ובעולם הזה זרעו ושם טוב מורעו כנגד הנאה שנהנה

תמצית

הדף

תמצית הסוגיות,
ערוכים בשפה קלה ובהירה
לסיכום ולשינון דפי הש"ס

פרק ראשון - מאימתי

דף ב

מתני': מאימתי קורין את שמע בערבית^(א), משעה שהכהנים [שנטמאו וטבלו והעריב שמשן] **נכנסים לאכול בתרומתם** [-צאת הכוכבים^(ב)], **וזמנה, לרבי אליעזר, עד סוף האשמורה הראשונה** [-שליש הלילה^(ג)]. **לחכמים עד חצות.** **לרבן גמליאל עד שיעלה עמוד השחר.** ומעשה שבאו בניו של ר"ג מבית המשתה אחר חצות ולא קראו ק"ש, ואמר להם, אם לא עלה עמוד השחר חייבים אתם לקרוא אף לדברי חכמים^(ד). ולא זו בלבד, אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצוותן עד שיעלה עמוד השחר. הקטר חלבים ואיברים מצוותן עד שיעלה עמוד השחר, וכל הקדשים הנאכלים ליום אחד, מצוותן עד שיעלה עמוד השחר, ולמה אמרו חכמים בק"ש ובאכילת קדשים עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה^(ה).

גמ': הטעם שהתנא שנה בתחילה זמן ק"ש של ערבית קודם זמן ק"ש של שחרית^(ו), א. מפני שק"ש של ערבית מוזכרת בתחילה בפסוק, דכתיב 'בשכבך ובקומך'. ב. למד מברייתא העולם דכתיב 'ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד'. והטעם שלהלן מפרש שחרית קודם^(ז), דתנן בשחר מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה, ובערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה^(ח), מפני שאחר ששנה זמן ק"ש של ערבית, שנה זמנה בשחרית והמשיך לפרש דיני ברכותיה, ואח"כ חזר לפרש דין ברכות ק"ש של ערבית.

מה ששינו במתני' שזמן ק"ש של ערבית הוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן הוא זמן צאת הכוכבים, ובא התנא ללמדנו בדרך אגב שהכהנים רשאים לאכול תרומה מיד לאחר טבילה והערב שמש אף שעדיין לא הביאו קרבן לכפרתם^(ט), וכדנתיא 'ובא השמש וטהר', ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה, ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. **הטעם שמפרשין ש'ובא השמש', היינו שקיעתה, ו'וטהר' היינו שנטהר [השמש] מן העולם לגמרי, ולא מפרשין ש'ובא השמש', היינו ביאת אורו ביום השמיני, ו'וטהר' היינו שיטהר האיש**

עצמו בהבאת קרבנותיו^(י), א. רבה בר רב שילא אמר, מפני שלא כתוב 'ויטהר', אלא 'וטהר'^(יא), דהיינו שהיום נטהר ועבר מן העולם, וכפי שדרך אנשים לומר 'השמש שקעה והיום נטהר'. ב. במערבא פשטו מדתניא 'משעה שהכהנים זכאים לאכול בתרומתן, סימן לדבר צאת הכוכבים'.

שינוי במתני' שלוש שיטות לסוף זמן ק"ש של ערבית, א. לרבי אליעזר עד סוף האשמורה הראשונה. ב. לחכמים עד חצות. ג. לרבן גמליאל עד שיעלה עמוד השחר. ובברייתא שינוי עוד, ד. זמנה עד שעה שמסיים העני את סעודתו, דדרשין 'בשכבך', תחילת זמן שכיבה^(יב). ה. לרשב"י משום ר"ע עד הנץ החמה (כמבואר להלן ח).

שינוי במתני' שתחילת זמן ק"ש הוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן.

הגמרא מביאה ברייתות המביאות שש שיטות לתחילת זמן ק"ש.

א. לרבי יהושע לחכמים ולחד תנא אליבא דרבי אליעזר, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, דהיינו צאת הכוכבים. וסימן לדבר מדכתיב 'ואנחנו עושים במלאכה וחציים מחזיקים ברמחים מעלות השחר ועד צאת הכוכבים'^(יג). ואין לומר שהיום מתחיל מהנץ החמה ומסתיים בשקיעת החמה והם הקדמו והחשיכו, שהרי כתוב אח"כ 'והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה'.

ב. לרבי חנינא, משעה שהעני נכנס לאכול פיתו במלח^(יד) [להו"א הוא זמן צאת הכוכבים, ולמסקנא זמן זה מאוחר מעט מצאת הכוכבים^(טו)].

ג. לרבי מאיר לחד תנא, משעה שבני אדם נכנסים לאכול פיתם בערבי שבתות [שממהרים לסעודה לפי שהכל מוכן^(טז)].

ד. לרבי מאיר לאידך תנא, משעה שהכהנים טובלים לאכול בתרומתן^(יז) [והקשה לו רבי יהודה, והרי כהנים טובלים מבעוד יום, דהיינו קודם שקיעת החמה שהוא מהלך יותר מחצי מיל לפני צאת הכוכבים, ואין זה זמן

(א) בגמ' (להלן ג.) מצינו ב' לישנות אם הרישא היא דברי ר"א או לא, ומ"מ לא מצינו שחולקים עליו בזה. (ב) כדאמרין בגמ'. **הטעם שאנו מתפללים ערבית וקוראין ק"ש מבעוד יום** [אף שזמן ק"ש הוא מצאת הכוכבים], כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה כמו שאמרו בירושלמי, ולפיכך חובה לקרותה שוב משתחשך, ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מיטתו, יוצא. רש"י (ד"ה עז). [וקשה, א. שאם כן צריך לקרוא על מיטתו שלוש פרשיות, ולא רק פרשה ראשונה. ב. מדוע צריך לברך בערבית שנים לפניו ושנים לאחריה. ג. הרי ק"ש על המיטה אינו אלא מפני המזיקים, וכדאמרין להלן (ה) שלכן ת"ח אינו צריך לקרותה, ומדוע אינו צריך, והרי בכך יוצא ידי מצוות ק"ש. ד. שא"כ פסקינן כריב"ל שתפילות באמצע תיקונם דהיינו בין שתי ק"ש, והרי קי"ל כרבי יוחנן שקורין ק"ש בערבית לפני התפילה]. **ונראה שיוצאים בק"ש שקורין בבהכ"נ, א. ר"ת פירש, משום דקי"ל כרבי יהודה דס"ל (להלן כז) שזמן תפילת מנחה עד פלא המנחה, ואח"כ מתחיל זמן ערבית וק"ש [וקשה, שא"כ היאך אנו מתפללים תפילת מנחה עד הערב, ואין לומר משום שלא נאמרה הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבנן, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, שהיאך עושים שתי קולות הסותרות זו את זו]. ב. ר"י פירש, משום דקי"ל כחני תנאי דלהלן שזמן ק"ש הוא משעה שקידש היום או משעה שבנ"א נכנסים להסב לסעודה בער"ש שהוא מבעוד יום. והא דאיתא בירושלמי שק"ש הוא כדי לעמוד בתפילה מתוך ד"ת, קאי על כך שהיו רגילים לקרוא ק"ש קודם תפילתם, כמו פרשה אומרים 'אשרי' תוס' (ד"ה מאימת). (ג) דכתיב 'בשכבך', ודרשו שזמן ק"ש הוא בזמן התחלת שכיבה שבני אדם הולכים לשכב, והוא מצאת הכוכבים עד שליש הלילה, ולכן הקורא ק"ש קודם זמן זה, לא יצא ידי חובתו. רש"י (ד"ה עז, ולהלן ג. ד"ה אף). (ד) אמנם רבן גמליאל עצמו סובר שאפשר לקרוא לכתחילה עד עלות השחר. רש"י (להלן ג. ד"ה לא). (ה) ולכן אסרו לאכול קדשים לאחר חצות, בכדי שלא יבוא לאוכלם לאחר עמוד השחר ויחייב כרת. וכן בק"ש תיקנו לקרוא [לכתחילה] עד חצות, כדי לזרז את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר ויעבור הזמן. אמנם הקטר חלבים ואברים מותר לכתחילה עד עלות השחר, ולא הביאה המשנה דין זה אלא לומר שכל דבר הנוהג בלילה מצוותו כל הלילה. וכן שינוי במגילה (כז) 'כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים'. רש"י (ד"ה כז). אמנם תוס' (פסחים כז: ד"ה אמו) ס"ל שאף הקטר חלבים ואברים זמנם מדרבנן עד חצות, וכפשוטו לשון המשנה שמתנה דין זה עם שאר הדברים. (ו) והרי בתמיד נכתב של בוקר תחילה. תוס' (ד"ה ליתני). (ז) לתירוץ הראשון שהקדים התנא ערבית לשחרית כשם שכתבה התורה 'בשכבך ובקומך', אין להקשות מברכות ק"ש, כיון שרק בק"ש הקפיד הכתוב. ורק לתירוץ השני שלמדו מברייתו של עולם, ויש להקדים בכל דבר ערבית לשחרית, מקשינן שא"כ מדוע לא הקדים התנא דיני ברכות ערבית לשחרית. תוס' (ד"ה אי הכי). (ח) שבע ברכות ק"ש [בצירוף שחרית וערבית], הם כנגד 'שבע ביום הללתיך'. ולא מנה התנא ברכת 'יראו עינינו', מפני שברכה זו תקנו רק כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת. ודווקא בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה ויש שם חשש מזיקים צריך להמתין,**

אבל בבתי כנסיות שלנו, אין צריכים להמתין לחבריהם אלא בלילה. תוס' (ד"ה מברך). (ט) ואף שדין זה כבר נשנה בכמה מקומות (פ"ד מ"ג, יבמות ע"ג), רגילות המשנה להשמיע בקצרה אף מה שמפורש כבר. תוס' (ד"ה ווא). (י) רש"י (ד"ה דילמא). אמנם תוס' (ד"ה דילמא), הקשו עליו, שאם ביאת אורו היינו זריחת השמש ביום השמיני, היה צריך לכתוב 'זרח השמש' או 'צאת השמש'. ועוד, מדוע להלן פשטו מדאיתא בברייתא 'סימן לדבר צאת הכוכבים', ולא מדתנן בנגעים (שם) 'העריב שמשו אוכל בתרומה', ולכן נחלקו ופירשו שלא היה ספק בכך שהכהנים אוכלים בתרומתן בערב ואין הבאת הקרבנות מעכבת, אלא ההספק הוא אם נטהרים בצאת הכוכבים, דלשון 'ובא השמש' היינו ביאת שמש ממש, ו'וטהר' היינו טהר יומא, דהיינו צאת הכוכבים, או שהכהנים אוכלים בתרומתן מיד בשקיעת החמה, ו'ובא השמש' היינו תחילתה של שקיעת החמה [והוא תחילת הכנסתה ברקיע שיש עדיין שהות ביום חמש מילין עד צאת הכוכבים], ו'וטהר' היינו טהר גבא. ולכן פשטו דווקא ממה ששינוי בברייתא שזמנה הוא צאת הכוכבים ולא מהמשנה בנגעים, משום שהעריב שמשו משמע אף שקיעת החמה. תוס' (ד"ה דילמא). (יא) ואע"ג שבכמה מקומות כתיב 'וטהר', יש לחלק ששם לא יבואו לטעות, אבל כאן שיבואו לטעות היה לו לכתוב 'ויטהר'. תוס' (ד"ה א"ט). (יב) רש"י (ד"ה סיפא). וביאר עוד (להלן ג. ד"ה לא, ט. ד"ה רבנן), שאף רבי אליעזר דרש 'בשכבך' הוא זמן תחילת שכיבה, אלא שסובר שהוא בזמן שדרך בני אדם להתעסק לילך ולשכב זה קודם וזה מאוחר, והוא עד סוף האשמורה הראשונה. ורבנן סוברים שהוא כל זמן שכיבה דהיינו כל הלילה, אלא שעשו סייג לדבר ואמרו עד חצות, ור"ג אינו סובר סייג זה, ולכן אמר שזמנה כל הלילה. (יג) ואין זו ראייה גמורה, ששם לא מיייר לענין ק"ש. תוס' (ד"ה אע"פ). (יד) קשה, עני עצמו מתי יתפלל ויקרא את שמע, הרי זמן ק"ש הוא זמן סעודתו, ואסור לסעוד קודם שיקרא את שמע. וי"ל שהזמן הוא מעט קודם שמתחיל לאכול, ועד שמכניס לו את הסעודה קורא ק"ש ומתפלל. תוס' (ד"ה משעה). (טו) בתחילה הסתפקה הגמ' אם הזמן שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן הוא קודם לזמן ששכיב נכנס לאכול, כל שהזמן ששכיב עומד סעודתו הוא קודם לזמן דכהן. ומסקינן שהזמן של העני מאוחר יותר מכהן, שאם הוא מוקדם יותר, א"כ רבי חנינא סובר כרבי אליעזר שזמנה משעה שקידש היום בערבי שבתות. וכתבו תוס' (ד"ה ווא), שאין לומר שהזמן של עני קודם לקידוש היום, או שקידוש היום קודם לזמן של עני, שלא מסתבר לחלק כל כך בשיעורי זמן שכיבה. (טז) למאירי (ד"ה ונמצא) הוא למסקנא בזמן אכילת עני בשאר ימות החול. למהר"ש בשיטת רש"י הוא לפני זמן אכילת עני [שלדבריו זמן אכילת עני מאוחר משל כולם]. אמנם תוס' (לעיל ד"ה מאימת) ס"ל שהוא מבעוד יום. (יז) ואין לומר שזמן זה הוא אותו זמן שבני אדם נכנסין להסב בער"ש, ולא הווי תנאי אליבא דרבי מאיר, משום שא"כ רבי מאיר היינו רבי אחאי לפירוש השני ברש"י, שפירש שהזמן שרוב בני אדם נכנסים להסב היינו בערב שבת. ועוד, שלא מסתבר לומר שבני אדם ממהרים כל כך לאכול בערבי שבתות כאותו זמן שהכהנים טובלים שהוא מבעוד יום קודם הערב שמש. תוס' (ד"ה קשיא דר"מ).

כפתור
ופרה

לקט דברי דרוש,
הגות ומוסר,
מאוצרם המחכים של
גדולי הדורות זי"ע,
שהודפסו שלא על
סדר הש"ס

ב.

מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן וכו'

רוצה לומר אימתי אפשר לנו שנהיה יכולים לקרות להשם יתברך שישמע לנו את כל תפילתנו, בערבית רוצה לומר בגלות המר שהוא חושך וערב לילה, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם, פירוש הכהנים היינו צדיקים בשעה שיכנסו במדרגה זאת לשאוב קדושה ודביקות, בתרומתם שיעלו את השכינה שרמו תרומה תרו"ם ה"א, וזה נקרא אכילה ע"ד שנאמר באברהם אבינו עליו השלום 'והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו' דהמלאכים לא נתנה להם תורה, וכשבאו אצל אברהם שהיו שומעים מפיו דברי תורה שהוא עץ החיים, ויאכלו פירוש הקדושה הזאת שהיו שואבים היה אכילתם. ומקשה הגמרא מכדי כהנים אימת אוכלים בתרומה משעת צאת הכוכבים, רוצה לומר אימת יהיה המדרגה זאת שיהיו שואבים קדושה ודביקות גמור משעת צאת הכוכבים, פירוש כשיבא משיח צדקינו ויתנשא מזלם של ישראל ע"ד 'דרך כוכב מיעקב' שזה רמז על משיח צדקינו שיבא במהרה, ליתני צאת הכוכבים כי גם שעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם היא בשעת צאת הכוכבים כנ"ל, ומשני מלתא אגב אורחא קמ"ל, פירוש התנא משמיענו שעל ידי שילך אדם באורח מישור בדרכי ה' ותורתו הקדושה, וזהו אגב אורחא רוצה לומר אגב שילך באורחות הצדיקים יכול גם כן לשאוב קדושה גדולה ולהגיע לרוח הקודש גם עתה בגלות.

וזוהו אימת הכהנים כו' משעת צאת הכוכבים, רוצה לומר באמת עיקר הקדושה והדביקות יהיה אם ירצה השם בביאת משיח צדקינו, אז יהיה עיקר הקדושה על ידי תרומה תרו"ם ה"א ואז יהיה שפה ברורה יחד בקדושה ודביקות, והא קמ"ל ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה, פירוש זה שאינו הולך באמת בדרכי ה' שאין לו בהירות השמש דהיינו הקדושה, זה מעכבו מלאכול בתרומה ואין כפרתו כו', רוצה לומר כפרתו רמז על ביאת משיח שהוא על ידי תשובה וכפרה על עונותינו, כדאיתא בזוהר הקדוש דבתשובה תליא מלתא, זה אין מעכבו מלאכול בתרומה, דהיינו לשאוב הקדושה והדביקות, כי גם בגלות המר אם יחזיק בעבודתו יתברך וישוב בתשובה שלימה על עונותיו, לתקן את כל איבריו וגידיו לקדש ולטהר אותם במאכלים כשרים, ושלא להכניס לתוך מעיו מאכלים אסורים ויקדש אבריו בכל אופנים, יזכה גם עתה בגלות לידי רוח הקודש.

(נועם אלימלך, ויגש)

מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן וכו'

דהנה בזמן הבית שהיו רואים נסים נגלים היה בנקל להתחזק באמונתו יתברך, אבל עתה בהגלות שאין אנו רואין נסים נגלים מהיכן נוכל להתחזק לקבל על עצמינו עול מלכות שמים, אמנם מזה שאנו רואין התלמידי חכמים עובדי הש"י שאין עוסקים במשא ומתן, ואף על פי כן יש להם החיות את עצמם נראה בעליל השגחת הבורא יתברך. וזה הכוונה מאימתי קורין את שמע בערבית, היינו ממה נוכל לקבל על עצמנו עול מלכות שמים בהגלות, ומתוך משעה שהכהנים היינו עובדי הש"י נכנסים לאכול בתרומתן, היינו שיש להם מה לאכול ומהיכן ירק זה חי המן הגורן ומן היקב, ומזה יש ראייה שהכל בהשגחה.

(אבני אליהו, בא)

מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן וכו'

והנה תכלית בריאת האדם הוא למטרה שגם הגשמי יעשה רוחני, ואף אותם אנשים שאינם מגיעים למדרגה כזו בעצמם, הם מתחברים לעובדי הש"י שיש להם מדרגה זו. ויש לומר שזה הענין מה שכתב התנא בהתחלת הש"ס מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, שפרשה ראשונה שמדבר מקריאת שמע מאנשים שעושים גשמי רוחני וגם הגוף נעשה נפשי, איך יכולים כל ישראל לקרות פרשה זו שעדיין אינם עומדים במדרגה זו, ומפרש משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, על ידי שיש להם שייכות עם הכהנים שהופכים הגשמי לרוחני במה שנותנים להם לאכול תרומה, בעבור זה יבואו כל ישראל למדרגה זו, כדאיתא (כתובות ק"א): על פסוק ואתם הדבקים וכו' הדבק בתלמידי חכמים. (אור דוד, שבעות)

מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן וכו' עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד הצות רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר

ואמרו ג' זמנים והיינו ג' תקופות בחיי האדם ימי עליה עמידה וירידה, רמז לג' זמני תשובה, רבי אליעזר אומר עד האשמורה הראשונה, פירושו כחז"ל בפסוק אשרי איש ירא את ה' פירוש כשהוא איש בגבורתו, וחכמים אומרים עד הצות, פירושו כחז"ל עברו רוב שנותיו של האדם ולא חטא בידוע שלא יחטא, והיינו שמחצית שניו מכריע, ורבן גמליאל עד עמוד השחר פירושו גם ברגע האחרון אם ישוב לא ידח ממנו נדח, וכמו שכתב הרמב"ם שאין מזכירין לו עונותיו, ועל זה אמר אם יש זמן לתשובה גם ברגע האחרון, אם כן למה אמרו חכמים עד הצות, ותיירך כדי להרחיק את האדם מן העבירה, שלא יסתמך על זמן מיתתו, כי אינו יודע מתי ימות וכחז"ל שוב יום אחד וכו'.

(תפוחי חיים, ליקוטים)

מאימתי קורין את שמע בערבין וכו' כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים והא קמשמע לן דכפרה לא מעכבא

איתא בספר אגרא דכלה על הפסוק (דברים יט טו) 'לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת', דקאי על קריאת שמע, דהנה ענין קריאת שמע הוא עדות שמעדין אנו עליו יתברך שהוא אחד, ועל זה רומזים אותיות ע' וד' שבפסוק שמע ישראל שהם גדולים. והנה כשאדם עובר עבירה שעל ידה נפסל לעדות, אם אינו שב בתשובה אז גם הקריאת שמע שלו איננה נחשבת למצוה, והוא דכתיב לא יקום עד אחד שבאחד דהיינו קריאת שמע לא יהיה לו קיום, באיש אשר בידו כל עון וכל חטאת. וזה הכוונה מאימתי קורין את שמע בערבית, ערבית רמז על האדם כשהוא בחשכות הדעת, כמו שאמרו חז"ל (ב"ר ג ח) ויהי ערב אלו מעשיהן של רשעים, ואם כן הוא ח"ו בבחינת לא יקום עד אחד כנ"ל, אמנם העצה לזה שעל כל פנים במחשבתו יהיה לעשות תשובה, והקב"ה מצרף מחשבה למעשה, והיינו דקאמר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, ומפרש בגמרא דאגב אורחא קמ"ל הערב שמשו אוכל בתרומה אע"ג שהוא עדיין מחוסר כפורים, והטעם יש לומר כיון שברצונו הוא להביא קרבן, אלא שהוא מעוכב מחמת שבלילה פסול להבאה, על כן השי"ת מצרף מחשבה למעשה, וממילא הוא הדין בקריאת שמע דנוכל לקרות קריאת שמע אם על כל פנים רצוננו לעשות תשובה.

(מגדלות מרקחים, שופטים)

תנא היכא קאי דקתני מאימתי ותו מאי שנא דתני בערבית וכו' ואי בעית אימא יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בקר

ולכאורה כיצד נתיישרה בזה הקושיא הראשונה שבגמרא תנא היכא קאי, איתא בשם החידושי הרי"ם שהפירוש הוא, שמברייתא העולם צריך האדם להבין מאילו שעליו לקבל עול מלכות שמים, זהו יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בקר, וזוהי הדרך של קבלת עול מלכות שמים הנלמדת מברייתא העולם, ענין הטבע שאו מ'רום עייניכם וראו מי ברא אלה, שרואה מי ברא אלה ומקבל עליו עול מלכות שמים. וזוהי הכוונה לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, היינו הדרך המיוחדת לישראל, הדרך של מצווה ועושה כמו שקיבלו במתן תורה, ואפילו הכי פתח במעשה בראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו, שבתחילת הדרך מסייעת ההתבוננות במעשה בראשית לקבל עול מלכות שמים.

(פני מנחם, בראשית)

ג.

משמרה ראשונה חמור נוער שניה בלבים צועקים שלישיית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה וכו' ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושוואג כארי ואומר אוי לבנים שבקונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם

משמור ראשון חמור נוער רצה לומר שחומר מעורר לבם, והמה הרשעים שהולכין אחר תאוות החומר, ובעובדי ה' יש שני כתות, אחת העובדים על מנת לקבל פסח והמה ככלבים הצועקין, וזה משמר שני ככלבים צועקים, רצה לומר דעובדים השם להנאת עצמם, משמר שלישי העובדים מאהבה, תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה, דתינוק שאין בו

דעה אין יונק רק משדי אמו יונק מאיזה אשה שתנוק אותו. וכן אשה שאינה מתכוונת לשם שמים אין חילוק בין בעלה לאחר, והיא מספרת עם בעלה לשם הנאה. אבל התינוק שיש בו דעה אין יונק רק משדי אמו ולא מאשה אחרת, וכן אשה צנועה מספרת מחמת שהוא בעלה ולא להנאת עצמה, וכן העובדין מאהבה המה בדמות תינוק יונק משדי אמו.

ועל כל משמר ומשמר הקדוש ברוך הוא יושב ושואג כארי, אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים את בני לבין אומות העולם, שלשה שאגות האלו המה נגד שלשה כחות, דעל כל כת שואג שאגה אחת, דעל משמר הראשון אשר המה רשעים אומר אוי לי שהחרבתי את ביתי, דהנה איתא בגמרא מזמור לאספ קינה לאספ כו' ומתוך מזמור לאספ ששפך הקב"ה חמתו על עצים ואבנים למען לא יכלו ישראל, ואם כן שמחה הוא מה שחרב בית המקדש כדי שלא יכלו ישראל, וזה אם ישראל המה טובים, שמחה הוא לפני השם שהחריב בית המקדש, מה שנשארו, אבל אם המה רשעים, אין שמחה לפני השם מה שהחריב בית המקדש והמה נשארו. ועל זה שואג אוי לי שהחרבתי את ביתי, כי לא הועלתי כלום שישארו רשעים.

ושרפתי את היכלי, דהנה איתא בספר 'אהבת עולם' על הפסוק (ישעיה נט ט) 'ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה', דהנה קודם שהחריב הקב"ה את בית המקדש, אף אם היו ישראל עובדין מיראה לא היה מחריב את בית המקדש, אך אחר שנחרב בית המקדש, אין משיח יכול לבוא רק אם ישראל יעשו תשובה מאהבה, ואמרו חז"ל (יומא פו:) אם ישראל יעשו תשובה מאהבה וזונות נעשו זכויות. וזה פירוש 'ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב', דהיינו אם יעשו תשובה מאהבה ויעשו מפשעים זכויות נאם ה' דהיינו שיעשו זכויות מעבירות. ועל זה אמר שרפתי את היכלי, דאם לא החרבתי את בית המקדש, אף אם היו עובדין מיראה לא החרבתי ושרפתי את היכלי, אך עתה ששרפתי את היכלי לא אוכל לבנות עד שיעבדו מאהבה. ועל הכת הג' העובדין מאהבה אומר אוי לי שהגלית את בני, דהעובדים מאהבה נקראו בני, וצר להקב"ה על שהגלה אותם לבין העכו"ם.

(בית שמואל אחרון, מטות)

שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי שנאמר ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישיית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה

ונראה הכוונה, דבעו"ה בגולה ועולם הזה הדומה ללילה אין לנו אלא ג' עמודים הללו תורה ועבודה גמילות חסדים. והנה בעו"ה אם נשים מבטינו נראה כי מעט המה העוסקים בתורה ואחד בעיר שלומד תורה לשמה, וכן עמוד העבודה גם כן בעו"ה הכל כדי לקבל פרס כדאיתא בזוהר שצועקים רק הב הב ככלבא, וכן הגמילות חסדים הוא הכל על צד ההכרח וכפיה. וזה הוא דאמר שלוש משמרות הוי הלילה, ירצה על ג' משמרות הללו דהוא תורה ועבודה וגמילות חסדים קאי האי עלמא דדומה ללילה, ועל כל משמר שואג הקב"ה שאין אנו שומרים המשמר הלז כהוגן, ונתן סימנים לדבר אשמורה ראשונה דהוא עמוד התורה חמור נוער אמר בלשון יחיד דרך תלמיד חכם אחד נוער, דהתלמיד חכם מכונה בשם חמור כדכתיב (בראשית מט יד) 'יששכר חמור גרם' ופירש"י שם דעל עול התורה מיירי ורק אחד בעיר, ושניה דהוא עמוד העבודה כלבים צועקים שואגים רק לקבל פרס הב הב ככלבא ומשום הכי נקט לשון רבים, אשמורה שלישיית דהוא גמילות חסדים תינוק יונק משדי אמו, דהוא רק על צד ההכרח כמו אשה שמניקה את בנה שהוא הכרחי ואשה מספרת עם בעלה. וידוע דאשה עיניה צרה באורחים (ב"מ פז.) ומתנתה מעוטה ובושתה מרובה, לזה מביא קרא ואמר ה' ממרום ישאג, דהיינו על התורה דהיא מרומו של עולם על זה שואג הקב"ה, ואמר עוד 'וממעון קדשו יתן קולו' דייק מעון קדשו דהוא עמוד העבודה, ואחר כך שאוג ישאג על נוהו דהוא גמילות חסדים, דהוא נוי ונוה שלו דכתיב (ישעיה נט ז) 'וילבש צדקה כשריון'.

(אמרות ה' השלם, משפטים)

תניא ג' משמרות הוי הלילה וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישיית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה ימי האדם נחלקים לג' חלקים, א' ימי העליה מיום הולדו עד כ' שנה, וימי הילדות הוא דר במדור התחתון, לעסוק בהשתדלות צרכי הגוף

בעולם תחתון, וזה שאמר משמרה ראשונה חמור שהוא זמן תגבורת החומר. ב' ימי העמידה מן כ' שנה עד מ' אז דר במדור ממוצע, כי אז ב' כחותיו השכליות והבהמיות שוין, ואז משתמש בשני חלקים אלו שוה בשוה, וזהו משמר ב' כלבים צועקים, שהמלחמה מצוי תמיד בהם וכו'. ג' מן שנת מ' והלאה נקרא ימי ירידה או הוא דר במדור העליון, על הרוב מואס אז בחמדת עולם הזה, וזהו משמר ג' תינוק יונק משדי אמו, זהו ילד מסכן יצר הטוב גובר, ואז הוא יונק מדדי התורה, כמ"ש 'דידי ירווך בכל עת' (משלי ה ט), ואשה מספרת עם בעלה שהתורה נקרא ארוסה, כמו שכתוב (דברים לג ד) 'תורה צוה לנו משה מאורשה' (סנהדרין נט:), והצדיקים ממהרים לשוב בימי הילדות, כמו שכתוב (בראשית יט כז) 'וישכם אברהם בבקר ויחבש חמורו', והבינונים בימי העמידה, וכתות הפחותים בימי ירידה וכו' ודפח"ח. (עוללות אפרים, ח"ב מאמר קצ"ז)

שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי וכו' אלא בשעה שישראל וכו' וענין היא שמה הגדול מבורך הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם

והכוונה בזה, דיתכן שבשעה שישראל מצויים בגלות בין האומות וסובלים צרות ורדיפות, ואעפ"כ הם נשארים באמונתם ונכנסים לבתי כנסיות ובתי מדרשות ואומרים אמן יהא שמה רבא מבורך, אפשר שיש להקב"ה נחת רוח מזה יותר מבשעה שישראל הקריבו קרבנות בבית המקדש, שאז עסקו בעבודת ה' מתוך הרוחה. וזהו שאמרו שבשעה שישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות שהם בגלות ואין להם בית המקדש, ואעפ"כ נכנסים לבתי כנסיות ועונים יהא שמו הגדול מבורך ומקדשים שם שמים ברבים, הקב"ה מנענע בראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, אשרי המלך שאף בשעה שבניו הם בגלות מקלסין אותו, שגם מתוך עומק השעבוד אינם שוכחים מהקב"ה ונשארים נאמנים לבוראם, אולם ישראל אומרים על זה מה לו לאב שהגלה את בניו, כלומר מה חסר לו לאב הוא הקב"ה כביכול במה שהגלה את בניו, הלא בניו ממשיכים לעברו במסירות נפש גם בתוך הגלות המרה, וזה גורם נחת רוח גדולה לפני יתברך, ונמצא שלא חסר כלום מהנחת רוח, אבל ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, שרק לנו ישראל אוי ואבוי שגלינו מעל שולחן הקב"ה ואנו בגלות המרה.

(דרשות חתם סופר, ח"א)

אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם

וצריך להבין, למה התחיל לשא' משל ולומר אשרי המלך ואחר כך מדמה לבנים שאמר אוי לבנים, הוי ליה למימר גם כן אוי לעבדים שגלו מעל שולחן המלך. ונראה לי דנשא משלו בשני אופנים, דידוע שבזמן שבית המקדש קיים היה שמו הגדול מפורסם בכל העמים, כמו שמפורש בשירת הים 'שמעו עמים ירגזון נמוגו כל יושבי כנען' וכו', והכל מודים שהוא מלך על כל הארץ ורבים מתייהדים, אבל בזמן הגלות כל העמים מכחישים בו ואינו נשאר לנו רק שהוא אבינו, וכרחם אב על בניו כן ירחם עלינו. וזה כוונת התנא שאמר מתחילה אשרי המלך שמקלסין בביתו כך, דייק בביתו דהיינו בבית המקדש שהכל יודעים שהוא מלך על כל הארץ, אבל אחר כך בזמן החורבן איירי שהגויים מכחישים מלכותו לכן אמר המשל אוי לבנים שגלו, שמעתה אין לו לנהוג עמם רק כאב עם הבנים.

(דברי מהר"א אסאד, דרוש לראש השנה)

אשרי למלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם

והוא תמוה שתי תמיהות, חדא על גוף הדבר שהקב"ה בעצמו מתמה על עצמו יתברך, ואין מתוך עצמו על מה ולמה באמת גלו בניו, וגם מיותר ואוי להם לבנים כפל לשון להם לבנים, לכתוב להם או לבנים. לכן נלע"ד לומר דודאי אחר שהגלה הקב"ה את בניו אם היו מצטערים שאין בכוחם לעשות רצון קונם, כי אשרי למלך שמקלסין אותו בביתו כך, פירש רש"י בבית המקדש ולא בחוץ לארץ, ואם היו מצטערים עצמם על זה מיד היו נגאלין, וגם אם היו במדרגה כזו לא גרשם הקב"ה מיד, אבל באמת אינו כן בעו"ה, כי עיקר צערם על שלא ישבו איש תחת גפנו ותאנתו כמו בארץ הקדושה, והבנים ובנות מפוזרים על שולחן אחרים וזה צר להם מאד.